

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Vychádza s finančnou podporou
Ministerstva kultúry Slovenskej
republiky*

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Robert Hammel,
Renáta Hlavatá, Ingrid Hrubani-
čová, Bronislava Chocholová, Ni-
col Janočková, Ján Kačala, Anna
Maričová, Sibyla Mislovičová,
Jozef Mlacek, Slavomír Ondre-
jovič, Lucia Satinská, Mária Šim-
ková, Iveta Vančová, Pavol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

OBSAH KULTÚRA SLOVA – ROČNÍK 49 – 2015 – ČÍSLO 5

HRUBANIČOVÁ, Ingrid: Anasoft li- tera 2015. Úvahy o jazyku nomino- vaných textov	257
HENSEL, Karol: Menoslovie rýb pod- radu makreloblížnych – Scombroidi (4. časť)	272

Z HISTORICKEJ LEXIKY

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stre- dovekej slovenčiny s výkladom ná- zvu obcí a miest (53)	291
---	-----

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

SMATANA, Miloslav: Podoby názvov chorôb v slovenských nárečiach	300
--	-----

ROZLIČNOSTI

Nový význam slova <i>krusta</i> . S. D u c h - k o v á	307
---	-----

SPRÁVY A POSUDKY

23. ročník medzinárodnej súťaže Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko bol venovaný Ľudovítovi Štúrovi. D. Š i m u n o v á	308
Príhovor na slávnostnom vyhodnotení 23. ročníka súťaže Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Sloven- sko. J. S a r v a š	313

SPYTOVALI STE SA

O skloňovaní mien <i>Pavol</i> a <i>Karol</i> . S. D u c h k o v á	316
---	-----

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (17). M.

P o v a Ź a j 317

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 49, 2015, č. 5 (21. 10. 2015). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine za podpory grantu Ministerstva kultúry SR. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovíčová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 7,20 €, jednotlivé čísla 1,20 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812840. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Vytlačila Tlačiareň BEN&M, Miriam Uličná, Turčianske Teplice 2015

Cena 1,20 €

Anasoft litera 2015. Úvahy o jazyku nominovaných textov

INGRID HRUBANIČOVÁ

Pulzácia ako téma aj metóda písania v próze Pavla Vilikovského ***Letmý sneh***

Uvažujúc o úvodnom sformulovaní čitateľského a interpretačného prístupu zvoleného pri próze Pavla Vilikovského *Letmý sneh* (Bratislava, Slovart 2014), za najvhodnejšie pokladám označiť ho ako „pokus o druhý pohľad“. Na dôležitosť druhého pohľadu na akúkoľvek skutočnosť metaforicky upozorňuje rakúsky spisovateľ Peter Handke v próze *Velký pád* (Praha, Rubato 2013), keď jeho hrdina – herec prechádzajúci rozmanitými prostrediami – narazí na ulici na skupinu výrastkov s bejzbalovými palicami. Vie, že by bolo možno lepšie vyhnúť sa im, keďže zo správ je známe, že baseballové palice sú smrtiace inštrumenty, no neurobí to. Smeruje ďalej bez zmeny trasy, a keď prechádza pomedzi jednotlivcov, ukáže sa, že mládež má aj rukavice a loptu, obava z agresie bola zbytočná, mládež sa ide venovať športu. „*Ako často sa už môjmu hercovi prihodilo, že jeho prvý pohľad bol predsudkom a skreslil, čo mohlo nasledovať. Keby bol učiteľom na nejakej hereckej škole... približoval by svojim žiakom druhý pohľad.*“ (Handke, 2013, s. 107, preklad z češtiny I. H.)

Počas viacnásobného čítania Vilikovského textu som sa nevedela zbaviť presvedčenia, že analogická myšlienka – ponúknuť možnosť čítať text „na prvý

Text vznikol pri riešení grantového projektu *Analýza nových smerovaní vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko* (VEGA č. 2/0125/14).

Pozn. – Text je časť rozsiahlejšej štúdie.

pohľad“ a „na druhý pohľad“ – je v próze *Letmý sneh* základným autorským ťa-hom/gestom. Akoby totiž v tom rozprávani bolo čosi „povrchové“ (stereotypné, banálne), čo sa priam núka na rýchle rozpoznanie aj na prípadné „prvopohľado-vé“ pobavenie alebo aj zavrhnutie, čo je však popretkávané takými textotvornými a jazykovoštylizizačnými postupmi, ktoré čitateľa lákajú ako pasce, zneisťujú ho, nútia prečítané skladať a rozkladať, vracat' sa, prípadne nedôverovať rozpráva-čovým „pravdám“ a preverovať ich (napríklad už tú základnú, úvodnú, že meno Čimborazka, ktorým sa hneď na začiatku rozprávač premenúva – pričom svoje pôvodné meno ani raz nespomenie –, nič neznamená, je iba logom). Provokujú teda k „druhému pohľadu“ (aj k tretiemu atď.), čím z čítania prestáva byť iba od-dych, a stáva sa z neho pomerne náročná práca. Samozrejme, možno sa uspokojiť aj s „prvým pohľadom“ a čitateľovi hodenú rukavicu nechať ležať.

Pri čítaní „na prvý pohľad“ prináša próza *Letmý sneh* príbeh muža, ktorému ochorie životná partnerka – zlyháva jej pamäť. Ochorenie sa priamo nepomenú-va, pretože z perspektívy rozprávača Čimborazku sa nedá určiť, či ide o chorobu, alebo o oslobodenie duše, o jej návrat do stavu počiatku alebo o prechod „na iný breh“. V tejto situácii si Čimborazka uvedomuje, že sa naruša a rozpadá najin-tenzívnejšia ľudská blízkosť, akú bol schopný dosiahnuť a zakúšať. Uvedomuje si, že sa blíži koniec vzájomnosti, ktorej v „bezproblémovom režime života“ neprisoval až takú dôležitosť a výnimočnosť. Konfrontácia s neľútostnou ľud-skou biologicitou, zmierovanie sa s definitívnou stratou najbližšieho človeka, ktorého pamäť sa „vybieluje“, čím zaniká aj spoločne prežitie, vedie hrdinu ku kruto úprimnému záznamu partnerského vzťahu od jeho začiatku aj v jednot-livých fázach mentálneho úpadku ženy a k rekapitulácii spoločného života. Takého, aký bol a aký mohol/mal byť. V tomto zmysle je rámec rozprávania, resp. *základná kolíziová schéma bežná, v literatúre typová* – možno ju vyjadriť tézou „hodnotu vzťahu si silnejšie uvedomujeme, keď ho strácame/stratíme“.

Na tejto schéme (v zmysle všeobecne známej ľudskej situácie) sa však rozprestiera *veľ'kovýpravné autentické naračné vrstvenie, ktoré vzniká ako nepretržitá variácia tém, názorov a asociácií oscilujúcich medzi pritakáva-ním filozofii dualizmu a jej popieraním v prospech filozofie jedného/jedno-ty, resp. v prospech vnímania a hodnotenia ľudskeho života ako ustavičnej pulzácie medzi týmito pólmi – medzi zjednocovaním a trieštením*. Výrazne sa to prejavuje v tematizovaní mnohých psychologických a antropologic-kých opozícií: človek vs viacerí ľudia v ňom; dieťa vs blíženci; duša vs telo;

jedinečnosť človeka vs typovosť ľudí; jednotlivec vs etnikum; veda vs ume- nie; exaktnosť vs intuícia; muž vs žena; matka vs dieťa; Boh vs človek; láska vs citová ľahostajnosť a ďalšie, ktoré sú predmetom priam obsedantných, návratných reflexií protagonistu a rozprávača prózy Čimborazku.

Sú zároveň autorským obrazom istého typu myslenia súčasného Slováka. Celá próza je totiž ukotvená v slovenskej (nielen súčasnej, ale čiastočne aj historickej) geografickej a kultúrnej realite. Tematizácia priestoru a kultúry Menominiov, v rezervácii uzavretého, vymierajúceho kmeňa amerických Indiánov, ktorého jazyk skúma druhá výrazná postava prózy – slovenský jazykovedec Štefan Kováč, predstavuje iba zrkadlenie slovenskej reality, akýsi protipól vnášajúci do textu **absurdný aj komický moment** (slovenský jazykovedec skúma čosi celkom neperspektívne, pre technologickú súčasnosť nepodstatné – bilabiálne spoluhlásky vymierajúceho jazyka Indiánov). Tento „vymierajúci indiánsky motív“ však svojou naznačovanou predzvesťovosťou predstavuje zároveň aj **moment jemne tragický** (možná paralela s našou súčasnou slovenskou i celkovo civilizačnou realitou – kultúrno-etnický úpadok a decimácia ako dôsledok uzatvárania sa, pasívneho prežívania alebo prežívania výlučne sprostredkovanej reality, uchýľovania sa k voľbe najjednoduchších riešení, rezignácie z vlastnej kultúrnej identity: „*Indiáni v rezervácii sú, dalo by sa povedať, Indiánmi z povolania. Nie je to namáhavé povolanie, vláda im ako kompenzáciu za stratené územie a loviská udeľuje štedrú podporu. Ale je ťažké byť Indiánom, keď sa nemôžete správať ako Indián. Nepoľujú na zver... Ak sa im žiada jesť, mäso – už odkostené a naporciované – nakúpia v supermarkete, ale ešte jednoduchšie je zhltnúť hamburger...*“; s. 19). A na ďalšej úrovni interpretácie zistíme, že Indiáni sú/môžu byť v tomto texte ešte aj z iných dôvodov – ako paralela potvrdzujúca, že rozpad, strata pamäti en bloc nie je čímisi, čo postihuje iba jednotlivca, ale aj spoločenstvo (generácia rozprávača Čimborazku vyrastala na téme amerických Indiánov, či už ide o popularitu a čítanie indiánok, záujem o prírodnú filozofiu, dejiny tohto etnika, alebo vzor detských inscenovaných hier, súčasná mladá generácia má s touto témou nepatrnú alebo nijakú skúsenosť). To **absurdné a smiešne**, že slovenský jazykovedec skúma hlásky indiánčiny, **je zároveň vážne**, pretože vieme, že „zapadnuté idey“ ožívajú, vracajú sa do spoločenského obehu práve vďaka extravagantným záujmom jednotlivcov. Jazykovedec Kováč v tomto prípade aspoň nepatrne prispieva k „nezabúdaniu“, k pokračovaniu toho, čo malo v kultúrnej pamäti kedysi výrazné miesto. A opäť

ďalší pohľad – keďže rozprávač Čimborazka a cez neho *próza ako celok vo svojom hodnotovom vyznení nerozlišuje medzi veľkou/rentabilnou/podstatnou a malou/nerentabilnou/nepodstatnou ľudskou činnosťou*, absurdný Kováčov výskum treba vnímať ako taký, ktorý má svoju váhu a zmysluplnosť. Ozvenovito túto myšlienku o rovnakej dôležitosti malých či z istého pohľadu „čudných“ vecí spolu s veľkými a logickými (vzhľadom na logiku doby) potvrdzuje aj situácia, keď Čimborazka navštívi chirurga, ktorý pred zákrokom hrá pacientovi na flaute („*Keď ma sestrička zaviedla do susednej, zásahovej miestnosti, uložila na stole a pichla mi mezokainovú injekciu, odvedľa sa ozvali zvláštne zvuky a vo dverách sa zjavil pán doktor v bielom plášti a s flautou pri ústach... Pán doktor mi počas operácie vysvetlil, že nemá hudobný sluch ani nadanie, ale napriek tomu sa rozhodol obohatiť svoj život o hru na nejakom nástroji a potešiť tak seba i pacientov. – Hradí vám tento hudobný obklad nemo-censká poisťovňa? opýtal som sa. Alebo si pacient naň dopláca? – To nie, všetko je grátis. Dar podniku.*“, s. 34 – 35).

Všetky deje (udalosti, konania, vzťahy) v *Letmom snehu* sú podávané bez dramaticko-epickej „akčnosti“, odvíjajú sa introspektívne v hlave rozprávača a protagonistu zároveň, ktorý si spomína, uvažuje o minulosti aj súčasnosti, filozofuje, vypovedá o svojej životnej skúsenosti. ***Prostredím konania je tu teda vedomie a ako také prejavuje sa vo svojich základných formách*** (matériách) – ***v jazyku, reči a písme***. Preto je, domnievam sa, jazyk (hláska, slovo, meno, význam, písmo) takou forsírovanou, vlastne zjednocujúcou a výraznou témou tejto prózy. Z rovnakého dôvodu je tu zrejme postava jazykovedca Štefana Kováča, ktorý je protagonistovým dialógovým partnerom (?), nevlastným súrodencom (?), priateľom (?), oponentom (?), echom (?), druhým hlasom (?) alebo druhým, starým, zanechaným ja (?) – Kováč môže byť totiž všetkým, respektíve raz sa javí tak, inokedy onak.

Rozprávač v napredujúcej narácii nepretržite ***reflektuje oblasť jazyka, predovšetkým pomenúvacie procesy***, prisudzovanie mena (človeku, krajine, javu, veci), spochybňuje, prevracia interpretácie základných existenciálnych pojmov (považha, duša, telo, Boh, náboženstvo, ľudská jedinečnosť, láska, omyl, zlyhanie atď.) a konfrontuje ich zaužívané, kultúrne podmienené, a teda človeku istým spôsobom vnútené (spontánne preberanými stereotypmi, vzdelaním, skúsenosťou nadobudnutou v istých podmienkach) významy s ich individuálnym chápaním, pociťovaním, individuálnou reinterpretáciou („*Na lásku jestvuje tisíc definícií. Väčšinou sa*

pod ňou rozumie prudká hormonálna búrka, obdobie intenzívneho očarenia, ktoré podľa odborníkov – endokrinológov či sexuológov – trvá asi trištvrte roka, u hormonálne talentovanejších jednotlivcov niekedy až rok... Ja som kedysi mal tisícprvú, univerzálnejšiu definíciu: *Láska je, keď sa nám niekto zdá jedinečný...* Dnes mám skromnejšiu, menej univerzálnu definíciu... *Láska je, keď niekto odchádza a ty máš pocit, že by si mu chcel niečo povedať... ale za svet si na to nevieš spomenúť, alebo si v časovej tiesni a nevieš napochytre vybrať z nepreberného množstva nikdy nevysloveného. No do poslednej chvíle sa nevzdávaš nádeje, a tak ideš odchádzajúceho odprevadiť až k vlaku; neťaží sa ti postaviť sa do radu pri pokladni a obetovať šesťdesiat halierov za lístok na perón.*“, s. 38 – 39), smerujúc tak v konečnom „vnútornom“ (nie priamo formulačne) vyznení prózy k myšlienke, že *jazyk je ambivalentný ľudský prejav, má dvojakú tvár – ten verejný, spoločný, ktorý si osvojujeme, aby sme mohli niekam patriť, a teda čiastočne sa rozplynúť vo väčšom celku, stratiť individualitu, a ten súkromný, individuálny, ktorý si vytvárame ako nevyhnutnosť, aby sme mohli autenticky byť. Jazyk môže byť všetkým a ničím, môže poskytovať vedomiu variabilné zobrazovacie (materializované) formy* („Škoda každého jazyka, ktorý umrie; každý je jedinečný. Som presvedčený, že keby sa môj život prerozprával v jazyku Menominiiov, bol by to iný život. Rád by som si ho vypočul, ale rozprávať ho nemá kto, a ja by som mu navyše nerozumel.“, s. 15), *môže byť zdrojom pôžitku a krásna* („Garazda. Furajtovať. Durgnúť. Gruľovník. Krčadlá. Homoždiť sa. Korčiasok. Chrušťať. Pekné slová, povedal som Štefanovi, také štávnaté. Niektoré som ešte ani nepočul.“, s. 72), *mŕtvou stopou strateného sveta a jeho živou stopou v kultúrnej pamäti* („Bľosa! Krásne slovo, nepochybne, ale kto má dnes svoju vlastnú, osobnú kravičku, aby ním mätko pohladkal biely flak na jej čele?... Kravy sú u nás nerentabilné rovnako ako kone, a spolu s domácim dobytkom sa pominie slovo bľosa, lebo nerentabilná je aj krása.“, s. 77), *prostriedkom na jazykovú hru, sémantickú inováciu, prekryvanie vžitých pomenúvacích konceptov celkom protichodnými alebo inými v závislosti od individuálneho nasvietenia/videnia pomenúvanej skutočnosti* („Mimochodom, povedal Štefan, keď si už spomenul tých bezdomovcov, to je podľa mňa pomýlený, zavádzajúci názov. Správne by sa mali volať všedomovci. Nemajú jedno trvalé bydlisko, no zato majú domov všade, kde si zmyslia položiť svoju igelitku.“, s. 14; „Vo vedeckých kruhoch sa Štefanova práca teší uznaniu. Vedecké kruhy je azda trochu nadnesený výraz, kruh je len jeden a je veľmi úzky, ale to knihe na vedeckej hodnote nič neubrá.“, s. 14; „Nevolám sa Štefan Kováč.

Moje meno je Čimborazka. Som samozvanec.“, s. 8) **a môže pôsobiť únavne, obmedzujúco, ťaživo** („Mená [indiánske] sú to malebné a svojím spôsobom, aspoň v rámci jedného kmeňa, asi aj jedinečné, ale je s nimi podobný problém ako s povahou. Pripútavajú človeka raz navždy k jednému javu, činu či príhode, odopierajú mu možnosť premeny a vývinu. Jazyk sú kruté okovy.“, s. 16).

Naznačená výrazná **téma jazyka sa potom u P. Vilikovského drobí do rozmanitých jazykových motívov, ktoré vytvárajú akési uzly, spoje v celej textovej stavbe**, v nich sa zbiehajú línie často asociácie napredujúcej narácie. Sú to akési **orientátory** – body návratu k istej téme, odkiaľ ona môže napredovať, ďalej sa rozvíjať. Provokatérom jazykových tém pritom nie je postava jazykovedca, ale práve postava rozprávača Čimborazku. Sám sa označuje za laika, no číta slovníky, zaujíma sa o etymológiu, s prehľadom vysvetľuje rozdiel medzi slovenčinou a polysyntetickými indiánskymi jazykmi, jeho hobby je grafológia atď., prejavuje sa teda ako odborne podkutý partner profesionálovi Kováčovi, dokonca ho svojím širším uvažovaním a invenciou prevyšuje. Túto rozprávačovú charakteristickú vlastnosť možno čítať ako autorský (spisovateľov) postoj dávajúci jasne najavo, že jazyk je v prvom rade individuálne vlastníctvo a právo. Zároveň však je táto charakteristika rozprávača dôležitá aj pre textotvorné uvažovanie v rámci architektúry postáv, a síce, je navigátorom v sledovaní toho, či je postava Štefana Kováča samostatná, alebo je to vlastne sám Čimborazka, jeho staré, pragmatickejšie, jednostranne orientované ja, čím by sa v próze uplatňovala známa literárna stratégia „dvojníka“ (zrkadlo) alebo „rozdvojenia“. Uchopenie vzťahu medzi rozprávačom Čimborazkom a jazykovedcom Kováčom ostáva však do konca prózy iba na čitateľovi. Autor nedá nijakú textovú zámienku na jednoznačnosť a sám sa majstrovsky pohráva s konštruovaním tejto vzťahovej nejednoznačnosti.

Forma à la hudobné variácie

Formálne sa próza *Letný sneh* rozčleňuje na základe akejsi číselno-písmenovej šifry, ktorej logiku nie je ľahké odhaliť: väčšie či celkom krátke, párvetové úseky textu sa uvádzajú číslicami od 1 po 5, pričom pri každej číslici je aj písmeno abecedy, ale radenie nezodpovedá ani číselnej, ani abecednej postupnosti. Za sebou nasledujú časti označené ako 1.a, 1.b, 1.c, 1.d, 2.a, 2.b, 2.c, 2.d, 3.a, 1.e, 4.a, 4.b, 3.b, 1.f atď. Na prvý pohľad sa núka interpretácia, že text bol napísaný postupne v piatich celkoch, ktoré sa potom „rozstriha-

li“ a popreskupovali podľa autorovej dramaturgie. Možná je aj interpretácia, že súvisle napísaný text sa porozčleňoval iba dodatočne. Na druhý pohľad nič z toho však celkom nesedí. A možno v tomto členení nie je nijaký zámer, nijaká logika, možno iba autorská individuálna, a možno je to iba pasca na čitateľa, signál na zneistenie, premýšľanie, teda na nie pasívne čítanie.

Nejdeme teraz hľadať princíp kódovania, fakt je ten, že napríklad vo všetkých textových úsekoch označených číslom 1 sa dominantne tematizujú pomenúvacie akty – reflektuje sa najmä akt prisudzovania mena, takže pasáže označené číslom 1 po konečnom obsahovom vyskladaní (od začiatku až do konca textu) prinášajú najmä akési (protagonistom) osobne interpretované kultúrne dejiny pomenúvania ľudí a miesta (u Slovákov a u Indiánov) i procesy a motivácie intímneho aktu udeľovania mena či viacerých mien blízkeho človeku v rôznych fázach vzťahu, pričom sa odhaľujú asociačné pásma v myslení jednotlivca o tejto téme. „Jednotka“ však nie je tematicky „čistá“, objavujú sa v nej aj podružné témy, rovnako ako sa téma mena, pomenúvania, slov a ich významov vyskytuje aj inde, napr. aj v pasážach označených číslom 5, ktoré sa zas tematicky prevažne dotýkajú vzťahu Čimborazku a jeho ženy – v nich sa odvíja línia reflexií od objavenia sa ženinej choroby až po jej rozvinutie, od ich prvého stretnutia v mladosti až po jej hospitalizáciu, ktorou sa dej textu končí. Číslo 2 je vyhradené viacerým témam, rovnako ako línia myšlienkových konfrontácií s jazykovedcom Štefanom Kováčom sa objavuje pri rozmanito označených úsekoch (č. 2, ale napr. aj č. 4) a pod. Posledný textový úsek má však ako jediný viacnásobné číselné označenie 1.s, 2.w, 3.h, 4.l, 5.r, čiže všetky línie sa zlievajú do záverečnej jednoty. Táto skutočnosť ponúka čitateľovi s hudobnou skúsenosťou šancu interpretovať číselné označovanie ako analogické označovanie v hudobných kompozíciách, napr. hudobných viet a variácií témy (variácie témy A – A1, A2, A3). Jedny témy sú dominantnejšie, častejšie návratné, melodicky, rytmicky ľahšie vystopovateľné ako iné. Aj v rytme textu sa tu, obrazne povedané, adagiové pasáže striedajú s allegrovými a niektoré výrazne **opakované motívy sa dajú identifikovať aj ako kánon**, či už **motív uvoľňujúcej sa lavíny** (ktorý možno miestami čítať v moralizátorskom mode blížiaceho sa konca ľudstva správajúceho sa v duchu hesla „Po nás potopa“, no aj ako všeobecnú metaforu pre kulmináciu a následný pokles, zosuv, zasypanie, pochovanie, nevyhnutný ústup všetkého staršieho novšiemu, predchádzajúceho nasledujúcemu), či repetitívne **vetné motívy-ozveny, napr. konštatovania o významovej „bezbrehosti“ základných existenciálnych pojmov: „Tak či onak, duša**

je užitočný pojem, dobre sa s ním pracuje. Každý si pod ním môže predstavovať, čo chce.“ (s. 18); „*Ale Boh* je práve preto taký užitočný pojem, že si pod ním každý môže predstavovať, čo chce.“ (s. 29); „*Láska* je práve preto taký obľúbený pojem, že si pod ním každý môže predstavovať, čo chce.“ (s. 39); „*Láska* je preto také obľúbené slovo, lebo každý si pod ním môže predstaviť, čo chce – jeden tým myslí splnutie tiel a iný zasa splnutie duší.“ (s. 99); „Je to tak: *láska* je preto také obľúbené slovo, že si každý pod ním môže predstaviť, čo mu napadne.“ (s. 128). Repetitívny je napríklad aj motív *bežnej neschopnosti človeka vyjadriť sa hneď, nájsť pre niečo to správne slovo, meno*: „Teraz neviem pre ňu [ženu Magdalénu] nájsť meno.“, s. 42; „Nie, s telom samým by som nemal nijaký problém, keby ma vo dverách vítala tá istá duša. Vyčítal som mu len, že začalo vyrábať nejakú inú, cudziu, ktorú nespoznávam. Nevedel som jej ani prísť na meno.“ (s. 82); „Nevedel som pre jej novú dušu nájsť meno.“ (s. 89). Tieto konštatovania sú tu ako variácie frazeologizmu *nevedieť prísť niekomu na meno* použitého v nefrazeologickom význame – expresivita, frazeologická metaforickosť významu „oslovovať niekoho (od zlosti) nadávkami, resp. hnevať sa na niekoho tak, že ho nechciet ani spomenúť“ – *nevedieť prísť niekomu na meno*, sa tu nevyužíva, dochádza k akémusi „*odfrazologizovaniu frazeologizmu*“.

Všetky témy sa rozvíjajú, variujú, prestupujú do polyfónie až smerujú do *záverečnej kódy – zjednotenia*. Ak pripustíme fakt, že *Letmý sneh* má takúto „hudobnú“ kompozíciu, kompozíciu, povedzme, barokových (alebo iných) variácií, aj *túto architektúru textu možno čítať, ako som to už naznačila, ako potvrdenie princípu oscilácie medzi trieštením a jednotou, ako štruktúrnou textovú pulzáciu*.

Mužské vs ženské, veda vs umenie, pragmatické vs idealistické v človeku – pulzácia racionálneho/vedomého a emocionálneho/intuitívneho ako hĺbkový obsah textu

Ako sa už povedalo, všetko sa v *Letmom snehu* deje v mysli rozprávača, no vypovedané sa vzťahuje alebo sa obracia aj na iných ľudí postavy. Aj pri tomto zameraní hrdinu „na iného“ možno zbadieť isté „prvopohľadové“ rozčlenenie, akési dve hlavné línie, ktoré sprevádzajú viaceré menej výrazné: Prvá sa vinie v rozprávaní prebiehajúcom v mužskom svete, jeho účastníkmi sú dva jasne ohraničené protipólové typy – cynicko-melancholický, intuitívny, večne pochybujúci, špekulatívny (v zmysle filozofujúci), múzický

Čimborazka, človek s bariérou voči vonkajšiemu svetu, a jeho protipól – odosobnený, racionálny, pragmatický, socializovaný, nepremennivý, ohraničený jazykovedec Štefan Kováč („*Štefan je daný, raz a navždy. Myslím to tak, že si o sebe nekladie otázky... A názory má tvrdé, neohybné – neuznáva napríklad slovo duša, to je podľa neho nevedecký pojem.*“, s. 47).

Druhá línia sa vinie v mužsko-ženskom svete, svete dlhodobého partnerského spolužitia. V ňom prechádza samonazvaný Čimborazka tortúrou „pomenúvania“ premien svojho vzťahu k Magdaléne, celoživotnej partnerke, ktorú v jej „pôvodnej podobe“ stráca, až ju celkom stratí, keď ho práve ona na poslednej stránke textu potvrdzuje v jeho dosiaľ utajenej, „novej identite“ Čimborazku, pretože ho v stave straty pamäti v nemocnici už nespoznáva: „*Som rada, že vás spoznávam, pán doktor, povedala. Z toho úsmevu, ktorý sa držal na tvári ako človek visiaci z okna na deviatom poschodí, mi bolo do plaču... Čimborazka, povedal som a podal som jej ruku.*“ (s. 143). Proces premeny (oddelenie pôvodného človeka od nového?) je završený. Nové meno, slobodnou voľbou dané samému sebe, sa môže definitívne vyriešiť na verejnosti, pretože stratou v ženinej pamäti sa stratil aj sám sebe. To, čo z neho ostalo, pokračuje ako Čimborazka. Na tomto mieste sa môžeme na chvíľu pristaviť a vrátiť sa k spomenutej čitateľovi hodenej rukavici.

Takmer do polovice rozprávania je meno Čimborazka tajné a čitateľovi hrdina stále tvrdí, že to meno nič neznamená („*Páčia sa mi indiánske mená... Zdá sa mi, že sú jedinečné; sú ako logo firmy, nemajú nejaký iný význam, znamenajú len to, čo označujú. Moje logo je Čimborazka. Je to slovenský prepis pôvodného slova, ktoré nejestvuje v nijakom jazyku.*“, s. 12; „*Ani mne nevytiahol meno papagáj, vybral som si ho sám. Volám sa Čimborazka, len o tom nikomu nehovorím.*“, s. 26; „*Moje pravé meno je Čimborazka, ale nikomu ho nehovorím, lebo to nemá zmysel... [aj tu môžeme pripomenúť už spomenutú funkciu opakujúcej sa vety, motívu či hudobného kánonu]; Čimborazka je čistý, nepopísaný list; pripomína mi, že som človek – nie entita, iba bytosť, ale ľudská. Že sa teda ešte vždy a zakaždým znova predom mnou otvárajú všetky ľudské možnosti. Je to tichá, tajná výzva, aby som svojmu menu robil česť.*“, s. 32 – 33). Približne v polovici narácie sa hrdina s novým menom predsa len zdôverí Kováčovi a skúša ho, či také meno pozná („*Dám ti aj ja jedno také slovo, ktoré si asi nepočul. Čimborazka. Poznáš? – Ako? Čimborazka?... to je nejaký lokálny názov, nechaj ma, budem hádať. Mohla by to byť, podľa mňa, drevená haspra na dverách sto-*

*doly. Alebo nejaký špeciálny druh kopy... Alebo to potom ešte môže byť prezývka krčmového šaša... Ale to by bol skôr Čimborazko alebo Čimborázik... [dobrý príklad na Kováčovu „paradigmatickosť“ – pravidlá slovotvorby] Znamená to nič, povedal som. Tým slovom sa označuje, čo zostane z človeka, keď ho vytiahnu spod lavíny. Keď telo možno ešte dožíva, ale prestalo produkovať dušu.“, s. 75). Jazykové indicie, pohrávanie sa so slovenskými a indiánskymi menami, s prepisom slovenských slov do angličtiny a opačne môžu však viesť „druhopohládového“ čitateľa k pátraniu, či Čimborazka predsa len neznamená aj niečo konkrétne, neodkazuje na čosi, čo sa tesne upína na text. Núka sa elementárna zvukovovýznamová asociácia s vetou „Čím bol raz“. Ozývajú sa v tom mene aj staré slovenské prevzatia *cimbora*, *cimbura*, *čimbora* (zubovité, špicaté zakončenie múra, hradby). Ale prepis mena do angličtiny, ktorý protagonista naznačuje ešte na začiatku prózy („*Prepis do angličtiny by podľa Štefana vyzeral asi takto: Cheemboruzkah, s hlavným prízvukom na začiatku slova a vedľajším pred ,ruzkah‘. Bol by to celkom pekný indiánsky miestny názov, s dvoma bilabiálnymi konsonantmi vedľa seba.*“, s. 12), naviguje pátranie iným geografickým smerom: k Chimborazo, vyhasnutej sopke a najvyššiemu vrchu Ekvádora. Etymológia dostupná na anglickej wikipédii hovorí, že v dialekte Quichua *chimba* znamená „na druhej strane, na druhom brehu rieky“. A *razu* znamená „ľad“ alebo „sneh“ – *sneh na druhom brehu*. A ešte iná etymológia prináša význam *žena z ľadu, ľadová pani* či *Boží ľadový trón*. To všetko až priveľmi korešponduje s *Letným snehom*, protagonistovým tušením uvoľňujúcej sa lavíny, stratou, vyhasínaním, zmeravením, ústupom. A tak, nech už hrdina prózy tvrdí o svojom mene čokoľvek, pre pátrajúceho čitateľa sa jeho „samozvanie“ menom Čimborazka stáva uvedeným, až príliš racionálnym aktom, v ktorom platí „nomen omen“.*

K sprievodným, doplnkovým líniam možno priradiť líniu tematizujúcu viacnásobné stretnutia Čimborazku s rôznymi bezdomovcami, so spolužiakom Edom – cvičiteľom jogy, vyznávačom bojových umení a zenu, s chirurgom flautistom, patrí sem aj tematizácia vzťahu rozprávača k matke atď.

Čitateľ môže byť sprvu zaskočený ***ostrým rozhraničením sveta myslenia a sveta života, ten prvý je mužský svet, ten druhý ženský.*** „Veľké“ témy, o ktorých Čimborazka uvažuje (o duši, o Bohu, o Kristovi, o vede, o ľudskej povahe, o zlyhaní a omyle), sa rodia v konfrontácii s jazykovedcom Štefanom Kováčom. Čimborazkov svet s jeho ženou Magdalénou je svetom, v ktorom sa spomína na

zoznámenie, začiatky a etapy vzťahu („*Bol som zaľúbený, pravdaže, ale skôr do ženy v nej, ako do nej v žene.*“, s. 50; *Koľko to trvá, kým sa prepracujete od ženy k človeku! A čo to dá námahy! Ja som, ak to môžem tak povedať, nezlyhával voči žene, zlyhával som voči človeku. To boli podľa mňa tie ozajstné, pravé zlyhania.*“, s. 53), partnerské sexuálne oslobodzovanie sa a telesnú harmonizáciu, varenie, nepripravenosť na rodičovstvo, mužovo odmietnutie adopcie dieťaťa, nakupovanie, výlety, zariadovanie bytu, prvé príznaky choroby, rozvoj choroby a jej rozvinutie až po odchod ženy do nemocnice.

Toto **formálne**, „**prvopohl'adové**“, **ostré rozhraničenie svetov na základe kultúrnych (vžitých a očakávaných) stereotypov** nielen typu, že „so ženami sa dá hovoriť o bežnom živote, s chlapmi o filozofických veciach“, ale aj iných, napr. typu „jazykovedci sú úzko zameraní suchári a autoritatívni pristihovalí krídel jazyka“, **je iba inštrumentárne**. Autor totiž neostáva iba pri ňom, **je kódované viacúrovňovo**. Možno uvažovať o tom, že Vilikovský tu používa stereotypy náročky, provokatívne ako pasce. Akoby hádzal návnadu zanietným kritikom stereotypov. Mnohé rozprávačove úvahy môžu byť z rôznych jednostranných názorových pozícií neprijateľné a, povedzme, hodnotené ako výhrada voči textu. Sústredeným čítaním sa však dopracujeme k poznaniu, že aj nazeranie z pozície kritiky stereotypov môže byť zradné, zavádzajúce a vlastne tiež stereotypné. Alebo inak: akoby chcel autor čitateľovi odkázať, že na každom kultúrnom stereotype je kus pravdy, ale všetko zároveň je/môže byť aj inak, teda že **aj stereotyp je ambivalentný jav**.

Na príklad dobre poslúži stereotyp vnímania jazykovedcov, ale, myslím, že aj všeobecne vedcov v našom prostredí. Je prítomný v Čimborazkovom častom hodnotení jazykovedca Štefana Kováča (svojho nevlastného dvojčaťa či samého seba) ako pomerne plochej, racionálnej, pragmatickej osobnosti („*Myslíš, že sme bytosti? opýtal som sa Štefana... Štefan je vedec, vágne, konkrétnymi faktami nepodložené debaty nemá v oblúbe. Pokiaľ tým termínom označujeme jednoducho živého tvora, povedal, prečo nie. Ale pokiaľ máš na mysli nejaké jedinečné osobné vlastnosti, tam by som si už nebol taký istý... On je vedec, díval sa na to zo svojho hľadiska. Podľa mňa berie všetko príliš doslovne... Ty si taký exaktný, povedal som, potrpíš si na presné termíny. Prezrad' mi, ako by si definoval Boha, že čo je? Stvorenie? Bytosť? Alebo čo? Nad tým sa musel chvíľu zamýšľať. Entita, povedal napokon. Znelo to dobre, odborne, ibaže bohvieaké sa mi to nezdalo.*“, s. 28, 29; „... neuznáva [Štefan] napríklad slovo duša, to je

podľa neho nevedecký pojem. Máme tu predsa termín vedomie, ten je presnejší, pri ňom sa aspoň zhruba vie, o čom je reč. Vezmi si, že sa hovorí zásadne iba o bezvedomí, povedal. Alebo si počul, že by niekto upadol do bezdušia? To nie, no o bezduchom tele som sa dočítal už neraz. Možno Štefan takzvanú krásnu, nevedeckú literatúru nečíta, ale to bolo vedľajšie.“, s. 47).

Čimborazka často Kováča ironizuje, konštatuje síce, že Štefan je svetovo uznávaný, no túto „svetovosť“ vzápätí spochybňuje. Kováč čoby jazykovedec skúma výskyt jednotliviny – bilabiálnych spoluhlások v slovách jazyka vymierajúceho indiánskeho kmeňa Menominiov, pričom tento jazyk ako celok nepozná, a na základe svojho výskumu hlások zovšeobecňuje charakter tohto kmeňa: *„Vo vedeckých kruhoch sa Štefanova práca teší uznaniu. Vedecké kruhy je azda trochu nadnesený výraz, kruh je len jeden a je veľmi úzky, ale to knihe na vedeckej hodnote nič neuberá. Lenže na Slovensku, kde nežijú Indiáni, je nepredajná, a aj v Amerike si ju kúpili len dvaja ľudia, študenti Štefanovho kolegu profesora... (On [profesor] si knihu kupovať nemusel, bol jej posudzovateľom a editorom.)*“, s. 14; *„... Štefana, ktorý indiánsku rezerváciu nikdy nenavštívil. Nenaučil sa ani jazyk Menominiov, veď načo aj, keď sa v ňom nemal s kým porozprávať. Poznal len slová, najmä tie s bilabiálnymi konsonantmi, ale ich významu nerozumel. Nepotreboval to. Na základe svojho výskumu zvukovej podoby reči usudzoval, že Menominiovia boli kedysi mimoriadne srdnatým a bojovným kmeňom.*“, s. 20 – 21).

Stereotyp „úzko ohraničeného“ jazykovedca je napríklad v týchto pasážach dovedený ad absurdum, pretože vidieť lexikálno-morfologickú (tvarovú) potenciú takýmto spôsobom, resp. usudzovať o opodstatnenosti/neopodstatnenosti bytia slov v závislosti od toho, či sa vyskytujú v opozičných významových dvojiciach („duša je nevedecký pojem, lebo nemáme slovo bezdušie“), alebo takto pristupovať k svojej vedeckej oblasti („pôvod a význam slov ma nezaujíma, môj záujem sú len čisté zvuky“) môže iba diletant. Autor na to veľmi nehládí, vie, že pre svoj literárny prototyp môže použiť čokoľvek, pretože ako v každej profesii, aj v jazykovede sú/môžu byť aj diletanti. A tak profesionálnu česť postavy Štefana Kováča čiastočne (ako v tomto prípade) obetuje v prospech ukázania invenčnosti laika Čimborazku prostredníctvom toho, že do textu zapojí jazykovoasociačnú hru *duša/bezdušie – vedomie/bezvedomie – bezduchý*. No ťažko sa ubrániť videniu, že tu ide aj o čosi iné, minimálne o dve ďalšie veci – Vilikovský odmieta „nedo-

tknuteľnosť“, „piedestál vševediaceho“ jazykovedca, vníma ho ako akúkoľvek inú bytosť s profesionálnymi a ľudskými chybami a v druhom slede mu táto opozícia umožňuje implicitne tematizovať svet pravidiel a výnimiek, svet systému a nesystému, svet vedy a umenia, racionality a intuície, pravidelnosti a náhody, ako už bolo naznačené v úvode.

Štefanov profesionálny tik – opravovať pri používaní slov a zároveň „mocenská“, rozhodovacia, nadradená pozícia jazykového odborníka sa tematizuje v Čimborazkovej reflexii sporu so Štefanom o tom, či je správne spojenie *materské* alebo *materinské znamienko*. Do prózy sa tak premieta pomerne rozšírená postojová pozícia verejnosti na Slovensku vo vzťahu k jazykovedcom a zároveň sa podporuje protagonistovo presvedčenie, že medzi jazykom a človekom jestvuje intímnejšie puto, než aké predpisujú odosobnené gramatiky, slovníky a systémové pravidlá: *„Mal som tam od narodenia materské znamienko, tíško si sedelo a nijako ma nerušilo. Rušilo iba Štefana, lebo podľa neho bolo materinské. On je jazykovedec, ale to ešte neznamená, že môže rozhodovať o mojom znamienku – ak má svoje, to nech si nazýva, ako chce. Slovník medzi týmito dvoma slovami nerozlišuje, preň sú to synonymá, no podľa mňa materské je mlieko, dovolenka, prídavky alebo práve znamienko, také praktické, hmatateľné veci, a materinské sa týka abstraktnejšej, citovej oblasti. Materinské sú slzy, láska alebo objatie. Dostali sme sa v tejto otázke so Štefanom do sporu. Pravda, ja som len amatér a on odborník, hoci skôr na bilabiálne konsonanty v jazyku Menominiov ako na vzťah Slovákov k matke.“* (s. 33).

Vtipkovanie rozprávača Čimborazku na účet „vedeckosti“ a „zmysluplnosti výskumu“ Štefana Kováča, jeho zosmiešňovanie je z textu jasné. Vnáša sa tu okrem iných aj téma vedeckých grantov, prvotná kalkulácia, ako grant napísať tak, aby bol schválený, atď., čo naznačuje, že Kováč je tu skutočne aj „prvkom“ na reflektovanie súčasnej slovenskej procedurálnosti v oblasti spoločenských vied. Ak však popri všetkom, čo sa už o postave Kováča a o vzťahu Čimborazka – Kováč dosiaľ povedalo, pripustíme, že Štefan Kováč je vlastne sám Čimborazka (princíp zdvojenia) „pred tým, než začal jasne počuť pomalé uvoľňovanie lavíny“, má táto rozprávačova ironia aj rozmer popierania samého seba, dištancie človeka od istej stránky svojej osobnosti na ceste k vlastnej premene.

Na druhej strane – a tu je miesto na návrat k tomu, že Vilikovského hra na stereotypy je pasca, že sa tu isté modely názorov a myslenia iba kon-

štruujú ako kultúrnokontextové očakávania, ale ony sa popierajú, prevracajú, reinterpretojú – Štefan Kováč, protagonistom na začiatku rozprávania predstavovaný ako plochý pragmatik, sa v priebehu narácie nasvecuje z rozličných strán ako bytosť, ktorá pulzuje medzi banálnou a originálnou, jedinečnou – či už vo svojom pragmatizme, vo svojej vedeckosti, ale aj emocionálnosti, ľudskosti. Pretože je to práve Štefan Kováč, kto nenápadne usvedčuje Čimborazku z paralýzy, zo snívania, zo sebazničujúcej túžby po dokonalosti, z nekonania, z akéhosi alibizmu, jednoducho z primalého dbania o realitu, keď jeho žena Magdaléna už naozaj potrebuje lekársku starostlivosť. Jasne sa ukáže vzájomná komplementárnosť týchto postáv. Je to práve Štefan, kto brzdi Čimborazkovo nekonečné, kruhové spytovanie svedomia a uvedomovanie si zlyhania, ktorého sa dopustil vo vzťahu k žene (*„Načo zbytočne morfondírovať a robiť z komára somára, povedal Štefan, ktorý nemá rád vyumelkované metaforu a prirovnania. Podľa neho je omyl predovšetkým užitočnou pomôckou, bez neho si vedecké bádanie ani nemožno predstaviť. Metódou pokusu a omylu sa postupne prepracúvame k pravde, ktorá je, pravdaže, iba dočasná, kým ju ďalší pokus neusvedčí z omylu... Chceš povedať, opýtal som sa, že aj v tejto chvíli žijeme v omyle? Presne tak, povedal. Z hľadiska budúceho poznania určite.“*, 44 – 45; *„Štefan sa k svojim omylom hrdo hlási, a prečo by nie, keď v nich vidí turistické smerovky ukazujúce cestu k pravde. Keby som mal na svoje omyly taký názor, hlásil by som sa k nim aj ja.“*, s. 54), či rozprávačovo urputné domáhanie sa rešpektovania ľudskej jedinečnosti (*„Ja viem, že nie som jedinečný, povedal som, ale správam sa k sebe, akoby som bol. Dviham si tak sebavedomie... Na ľudí je jedinečné iba to, že sú všetci na jedno kopyto, povedal Štefan. Ináč by nijaké výskumy a bádania, nijaká veda o človeku nebola možná. Museli by sme skúmať každého jednotlivca osve, a závery by platili iba pre neho... Keby boli ľudia naozaj jedineční, povedal, každý by mal svoj vlastný jedinečný jazyk a nemohli by sme sa navzájom vôbec dohovoriť.“*, s. 29). On otvára Čimborazkovi oči v prípade ženinej pokročilej choroby a núti ho reagovať na situáciu (*„Podľa mňa je to jasné, povedal Štefan, dievča takto skryte volá o pomoc. Vysliela ti tou Alicou signál SOS ako telegrafista na Titaniku. Save our souls, čiže spaste naše duše. – Upozorňujem, že to slovo si použil ty, povedal som, nie ja... – Len som preložil, čo tá skratka znamená v angličtine, odvetil Štefan. Nehraj sa na slovička... Nehraj sa na slovič-*

ka, zopakoval Štefan, nie je na to vhodný čas. Radšej rozmýšľaj, čo môžeš urobiť na jej záchranu.“, s. 118 – 119). A on stojí pred Čimborazkom ako zosobnenie živého, žiariaceho človeka, resp. človeka, ktorý vidí hodnotu v základnej ľudskej vášni, vášni pre život sám osebe: „Zopakoval to ešte raz [Štefan], pomaly, prevaľoval ho v ústach ako prvý, skusmý hlt vína: Čmr-lá-kať. Sa. No? – Bude to nejaká neveľmi gustiózna činnosť, povedal som, ale aká konkrétna, to fakt netuším. – Babrať sa, povedal víťazoslávne. Ešte si nepočul, pravda? Ale cítiš, o čo je čmrkálať sa výstižnejšie, nie? Z toho čmr priam bučí znechutenie alebo pohrdanie, a dlhé lá zasa vyjadruje časovú komponentu, že to trvá a hovoriaci už stráca trpezlivosť. Všetko pekne zabalené v jednom slove... Tak som sa dozvedel, že hoľazeň je čistinka v lese, cobrňať je rozlievať, kýšeľ je kyslosť... a kopirdan nemanželské dieťa, ale musel som uznať, že sú to krásne, jadrné výrazy. Štefan pri nich až mliaskal. – Človek musí obdivovať to nasadenie, s akým ľudia kedysi pristupovali ku skutočnosti, povedal napokon. Tú tvorivú energiu a, ja sa nebojím toho slova, geniálny jazykový cit, s akým sa na ňu vrhali, ako doslova vymaľovali zvuky, aby vyjadrovali ich postoj. Nezabúdaj, že to neboli nijakí študovaní vzdelanci... Ten vreľý vzťah, tú lásku k skutočnosti im my môžeme len závidieť.“, s. 74 – 75. V tejto pasáži Kováč prestáva byť plochým pragmatikom (stereotyp sa narúša) a zároveň sa stáva akoby aj hlasom autora, vyjadrovaťom myšlienky, že nezainterosovanosť človeka na jazyku je prejavom nezainterosovanosti na skutočnosti, vzťahoch, je prejavom života v oddelení, v bubline vlastnej hlavy, s ktorou si vystačí.

Rozsah článku neumožňuje analyzovať ďalšie vrstvy prózy, ktoré by potvrdili opodstatnenosť naznačeného interpretačného prístupu, a síce, že Vilikovského posledný text organizuje na všetkých rovinách princíp pulzácie – jednoty a trieštenia, spájania a rozpájania, zovretia a oddelenia. Na záver teda ešte jeden príklad. Mikromotívom je v texte bilabiála – pernoperná spoluhláska, ktorú skúma Kováč, dve bilabiály vedľa seba sú aj v mene Čimborazka – *m* a *b*. Hlások, pri ktorých zrode sa musia ľudské pery, horná a dolná, prudko zovrieť a vzápätí prúdom dychu rozpojiť. Pohyb, na ktorom je založený ľudský život. V tomto zmysle je próza *Letmý sneh* skromne elementárna a zároveň omračujúco zložitá.

Menoslovie rýb podradu makreloblížnych – Scombroidei (4. časť)

KAROL HENSEL

Čeľaď: Scombridae – makrelovité

Motivácia vedeckého mena: gréc. *σκόμβρος* [skombros], lat. *scomber* = starobylé meno pre makrelu atlantickú; príponou *-idae* (z gréc. *εἶδος* [eidos] = podoba, tvárnosť) sa v zoologickej nomenklatúre obligátne označuje názov čeľade.

Národné mená: čes. *makrelovití*, poľ. *makrełowate*, rus. *скумбриявые* [skumbrijevyje], slovin. *skuše i tunji*, srb., chorv. *skušovke*, ukr. *скумбрієві* [skumbrijevi], angl. *mackerels*, *tunas* al. *bonitos*, nem. *Makrelen*, franc. *maquereaux*, špan. *caballas*, čín. 鯖科 [čching kche (čching = makrela, kche = čeľaď)], jap. サバ科 [saba ka (*saba* = makrela, *ka* = čeľaď)].

Na označenie tejto čeľade sa v slovenčine použil názov *makrelovité* (Buffá a i. 1965, Holčík – Hensel 1976, Gutteková – Zmoray 1978, Hensel 1983, Straňai 1994, Hensel 2009).

Slovenské pomenovanie čeľade Scombridae je vyjadrené prídavným menom v nominatíve plurálu, ktoré je utvorené od typového rodového mena *makrela* príponou *-ovité* v súlade so zásadami tvorenia slovenského menoslovía živočíchov (Hensel a i. 1987).

Podčeľaď: Gasterochismatinae – gastrochizmorodé

Motivácia vedeckého mena: príponou *-inae* sa v zoologickej nomenklatúre obligátne označuje názov podčeľade.

Slovenské pomenovanie podčeľade je utvorené z koreňa podstatného (rodového) mena *gastrochizma*, spájacej morfémy *-o-* a prípony *-rodé* v súlade s odporúčaniami tvorenia slovenského menoslovía živočíchov (Hensel a i. 1987).

Rod: *Gasterochisma* Richardson, 1845 – gastrochizma

Syn.: *Lepidothynnus* Günther, 1889; *Chenogaster* Lahille, 1903.

Motivácia vedeckého mena: z lat. *gaster* = žalúdok (z gréc. *γάστρο* [gastra] = brucho); gr. *χάσμα* [chasma] = trhlina, štrbina (pretože táto ryba má na bruchu hlbokú ryhu, do ktorej zaťahuje brušné plutvy).

Slovenské rodové meno je pravopisne upravené vedecké meno.

***Gasterochisma melampus* Richardson, 1845 – gastrochizma južná**

Syn.: *Lepidothynnus huttonii* Günther, 1889 [*Lepidothynnus huttoni*]; *Chenogaster holmbergi* Lahille, 1903; *Gastrochisma boulengeri* Lahille, 1913.

Rozšírenie: cirkumglobálne v miernych vodách Južného oceána, väčšinou medzi 35° – 50° j. š.

Motivácia vedeckého mena: z gr. μέλας [melas] = čierny; πούς [pous] = noha.

Národné mená: rus. *зачмепохузма* [gasterochizma], slovin. *velikoluska skuša*, angl. *butterfly kingfish*, nem. *Großschuppenmakrele*, franc. *thon papillon*, špan. *atún chauchera*, čín. 腹翼鯖 [fu ji čching (fu = brucho, ji = plutva, čching = tuniak)], jap. ガストロ [gasutoro (gasutoro = japonský prepis slova *gastero*)], tiež ウロコマグロ al. 鱈鯖 [uroko maguro (uroko = šupiny, maguro = tuniak)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

Podčeľad': Scombrinae – makrelorodé

Motivácia vedeckého mena: gréc. σκόμβρος [skombros], lat. *scomber* = starobylé meno pre makrelu atlantickú; príponou *-inae* sa v zoologickej nomenklatúre obligátne označuje názov podčeľade.

Slovenské pomenovanie podčeľade je utvorené z koreňa podstatného (rodového) mena *makrela*, spájacej morfémy *-o-* a prípony *-rodé* v súlade s odporúčaniami tvorenia slovenského menoslovía živočíchov (Hensel a i. 1987).

Tribus: Scombrini – makrely

Motivácia vedeckého mena: príponou *-ini* sa v zoologickej nomenklatúre obligátne označuje názov tribu.

Slovenské pomenovanie tribu je vyjadrené menom typického rodu v nominatívnej plurálu.

Rod: *Rastrelliger* Jordan & Starks, 1908 – makrela

Motivácia vedeckého mena: z lat. *rastrum* = tyč; *gero* = nesiem (*rastrelliger* = nesúci malé žiabrové tyčinky).

Slovenské rodové meno je motivované príbuznosťou a podobnosťou s rodom *Scomber*.

***Rastrelliger brachysoma* (Bleeker, 1851) – makrela krátkotelá**

Syn.: *Scomber brachysoma* Bleeker, 1851 [*Rastrelliger brachysomus*;

Rastrilleger brachysoma]; *Scomber brachypomus* Bleeker, 1851; *Scomber neglectus* van Kampen, 1907 [*Rastrelliger neglectus*].

Rozšírenie: tropická časť Indického a Tichého oceána od Andamanského mora po súostrovie Fidži.

Motivácia vedeckého mena: gréc. βραχύς [brachys] = krátky, úzky; σῶμα [soma] = telo.

Národné mená: čes. makrelovka krátkotělá, rus. (прибрежная) индийская скумбрия al. тропическая скумбрия [(pribrežnaja) indijskaja skumbrija al. tropičeskaja skumbrija], angl. short mackerel, nem. indischer Tümmeler, franc. maquereau trapu, špan. caballa rechoncha, čín. 短體羽鰹 [duan tchi jü saj tchaj (duan = krátky, tchi = telo, jü = pero, saj = žiabre, tchaj = makrela)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Rastrelliger faughni* Matsui, 1967 – makrela ostrovná**

Rozšírenie: tropická časť Indického a Tichého oceána od Indie po súostrovie Fidži.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. James Lawrence Faughn (1910 – 1985), kapitán viacerých lodí Scrippsovho oceánografického inštitútu v La Jolle (Kalifornia, USA).

Národné mená: rus. австралийская тропическая скумбрия al. филиппинская скумбрия [avstralijskaja tropičeskaja skumbrija al. filipinskaja skumbrija], angl. island mackerel, nem. Insel-Zwergmakrele, franc. maquereau des îles, špan. caballa isleña, čín. 福氏羽鰹 [fu ši jü saj tchaj (fu ši = pána Fu, jü = pero, saj = žiabre, tchaj = makrela)].

Slovenské druhové meno je utvorené v zhode s menami iných európskych národov.

***Rastrelliger kanagurta* (Cuvier, 1816) – makrela kanagurta**

Syn.: *Scomber kanagurta* Cuvier, 1816 [*Rasteltiger kanagurta*; *Rastreliger kanagurta*; *Rastrilleger kanagurta*]; *Scomber canagurta* Cuvier, 1829 [*Rastrelliger canagurta*]; *Scomber loo* Lesson, 1829 [*Rastrelliger loo*]; *Scomber delphinalis* Cuvier (ex Commerson) in Cuvier & Valenciennes, 1832; *Scomber microlepidotus* Rüppell, 1836 [*Rastrelliger microlepidotus*]; *Scomber chrysozonus* Rüppell, 1836 [*Rastrelliger chrysozonus*]; *Scomber moluccensis* Bleeker, 1856; *Scomber uam* Montrouzier, 1857; *Scomber reani* Day, 1871; *Scomber lepturus* Agassiz, 1874; *Rastrelliger serventyi* Whitley, 1944.

Rozšírenie: Indický a Tichý oceán od južnej Afriky a Červeného mora po Japonsko, Austráliu, Mikronéziu, Melanéziu a na východ až po súostrovie Samoa.

Motivácia vedeckého mena: prevzaté domorodé meno *kanagurta* z telugčiny.

Národné mená: čes. *makrelovka indická*, poľ. *kanagurta*, *makrela kanagurta*, rus. *канагурта* al. *индийская океаническая скумбрия* [kanagurta al. indijskaja okeaničeskaja skumbrija], slovin. *indijska pritlikava lokarda*, angl. *Indian mackerel*, franc. *maquereau des Indes*, nem. *indische Makrele*, špan. *caballa de la India*, čín. 羽鰹鮨 [jü saj tehaj (jü = pero, saj = žiabre, tehaj = makrela)], jap. グルクマ [gurukuma].

Pre tento druh sa v slovenčine použilo meno *makrela kanagurta* (Hensel 1983).

Slovenské druhové meno je prevzaté z telugčiny.

Rod: *Scomber* Linnaeus, 1758 – makrela

Syn.: *Pneumatophorus* Jordan & Gilbert, 1883.

Motivácia vedeckého mena: gréc. *σκόμβρος* [skombros], lat. *scomber* = starobylé meno pre makrelu atlantickú.

Tento rod má dva podrody – *Scomber* (pre *S. scombrus*) a *Pneumatophorus* (pre *S. australasicus*, *S. colias* a *S. japonicus*). Z gréc. *πνεῦμα* [pneuma] = dych, duch a *φορεῖν* [foreein] = nosiť, mať.

Slovenské rodové meno *makrela* pochádza zo starofrancúzskeho *maquerel* prostredníctvom holandského *makreel* a nemeckého *makrele*. Súvislosť so starofrancúzskym slovom *maquerel* „pasák, kupliar, sprostredkovateľ“, ktoré je zrejme germánskeho pôvodu (porovnaj strednholandské *makel* – dať dokopy), je nejasná. Vychádza z rozšírenej ľudovej povesti, podľa ktorej makrela poskytuje služby sled'om pri nerese ako kupliarka. Okrem toho pestré sfarbenie makriel pripomínalo odev kupliarok v komédiách.

***Scomber australasicus* Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1832 – makrela škvrnitobruchá**

Syn.: *Scomber tapeinocephalus* Bleeker, 1854 [*Pneumatophorus japonicus tapeinocephalus*; *Pneumatophorus tapeinocephalus*]; *Scomber antarcticus* Castelnau, 1872.

Rozšírenie: Červené more, Perzský záliv, západná časť Tichého oceána od Japonska po Austráliu a Nový Zéland, vo východnej časti Tichého oceána známa okolo Havajského súostrovia a ostrova Socorro pri Mexiku.

Motivácia vedeckého mena: lat. *australasicus* = juhoázijský, tiež austrálsko-ázijský.

Národné mená: čes. *makrela modravá*, poľ. *makrela australijska*, rus. *австралийская скумбрия* [avstralijskaja skumbrija], ukr. *скупбрія південноазійська* [skumbrija pivdennoazijska], angl. *spotted chub mackerel*, nem. *indopazifische Blaumakrele*, franc. *maquereau tacheté*, špan. *caballa pin-toja*, čín. 澳洲鯖 [aočou čching (aočou = austrálska, čching = makrela)], jap. マサバ al. 胡麻鯖 [gomasaba (go = cudzia, ma = pravá, saba = makrela)].

Slovenské druhové meno je motivované sfarbením.

***Scomber colias* Gmelin, 1789 – makrela španielska**

Syn.: [*Pneumatophorus colias*; *Scomber japonicus colias*]; *Scomber scomber lacertus* Walbaum, 1792; *Scomber pneumatophorus* Delaroche, 1809; *Scomber macrophthalmus* Rafinesque, 1810; *Scomber grex* Mitchill, 1814 [*Pneumatophorus grex*]; *Scomber maculatus* Couch, 1832; *Scomber capensis* Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1832; *Scomber undulatus* Swainson, 1839; *Scomber gracilis* Swainson, 1839; *Scomber dekeyi* Storer, 1853; *Scomber gigas* Fowler, 1935; *Pneumatophorus japonicus marplatensis* López, 1955.

Rozšírenie: pri východnom i západnom pobreží Atlantického oceánu.

Motivácia vedeckého mena: *colias* = starobylé meno niektorého druhu makrel.

Národné mená: čes. *makrela atlantská*, poľ. *makrela kolias* al. *kolias*, rus. *африканская скумбрия* al. *средиземноморская скумбрия* [afrikanskaja skumbrija al. sredizemnomorskaja skumbrija], slovin. *lokarda*, srb., chorv. *plavica*, ukr. *скупбрія середземноморська* [skumbrija seredzemnomorska], angl. *Atlantic chub mackerel* al. *Spanish mackerel*, nem. *mittelländiche Makrele* al. *spanische Makrele*, al. *Thunmakrele*, franc. *maquereau espagnol* al. *macquereau blanc*, špan. *estornino del Atlántico*, čín. 圓鯖 [juan čching (juan = oblý, čching = makrela)].

Pre tento druh sa v slovenčine použilo meno *makrela španielska* (Gutteková – Zmoray 1978).

Slovenské druhové meno je utvorené podľa anglického a nemeckého vzoru.

***Scomber japonicus* Houttuyn, 1782 – makrela japonská**

Syn.: [*Pneumatophorus japonicus*; *Pneumatophorus japonicus japonicus*; *Scomber scombrus japonicus*; *Scomber japonicus japonicus*];

Scomber capensis Cuvier, 1832; *Scomber saba* Bleeker, 1854; *Scomber janesaba* Bleeker, 1854 [*Scomber joanesaba*]; *Scomber diego* Ayres, 1856 [*Pneumatophorus diego*]; *Pneumatophorus peruanus* Jordan & Hubbs, 1925 [*Scomber japonicus peruanus*; *Scomber peruanus*]; *Scomber gigas* Fowler, 1935; *Pneumatophorus japonicus marplatensis* López, 1955.

Rozšírenie: Indický a Tichý oceán.

Motivácia vedeckého mena: lat. *japonicus* = japonský.

Národné mená: čes. *makrela japonská*, poľ. *makrela japońska*, rus. японская скумбрия [japonskaja skumbrija], srb., chorv. *lokarda* al. *plavica*, ukr. *скумбрія японська* [skumbrija japonska], angl. *Indo-Pacific chub mackerel*, franc. *maquereau blanc* al. *maquereau espagnol*, nem. *japanische Makrele*, špan. *estornino*, čín. 日本鯖 [žipen čching (žipen = japonská, čching = makrela)] al. 鮫魚 [tchaj jü (tchaj = makrela, jü = ryba)], jap. マサバ al. 真鯖 [masaba (*ma* = pravá, *saba* = makrela)].

Pre tento druh sa v slovenčine použili mená *makrela japonská*, *makrela tichomorská* (Gutteková – Zmoray 1978), *makrela mechúrnatá* (Hensel 1983, Stráňai 1994, Hensel 2009).

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Scomber scombrus* Linnaeus, 1758 – makrela atlantická**

Syn.: *Scomber scomber* Brünnich, 1768; *Scomber glauciscus* Pallas, 1814; *Scomber vernalis* Mitchill, 1815; *Scomber vulgaris* Fleming, 1828; *Scomber punctatus* Couch, 1849; *Scomber scriptus* Couch, 1863.

Rozšírenie: severná časť Atlantického oceána.

Motivácia vedeckého mena: gréc. *σκόμβρος* [skombros], lat. *scomber* = starobylé meno tohto druhu.

Národné mená: čes. *makrela obecná*, poľ. *makrela atlantycka*, *makrela pospolita*, rus. атлантическая скумбрия al. обыкновенная скумбрия [atlantičeskaja skumbrija al. obyknovennaja skumbrija], slovin. *skuša*, srb., chorv. *skuša*, ukr. *скумбрія атлантична* [skumbrija atlantyčna], angl. *Atlantic mackerel*, nem. *europäische Makrele* al. *gemeine Makrele*, franc. *maquereau commun* al. *maquereau bleu*, špan. *commun caballa del Atlántico* al. *macarela*, čín. 鯖 [čching (čching = makrela)] al. 大西洋鯖 [ta si jang čching (*ta si jang* = Atlantický oceán, *čching* = makrela)].

Pre tento druh sa v slovenčine použili mená *makrel* (Bernolák 1825/27), *makrela obecná* (Kordoš 1879), *makrela ob.* (Klačko 1924), *makrela oby-*

čajná (Buffa a i. 1965, Klačko 1971, Holčík – Hensel 1976, Gutteková – Zmoray 1978), *makrela atlantická* (Hensel 1983, Stráňai 1994, Činčurová – Hensel 1996, Hensel 2009).

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

Tribus: Scomberomorini – pamakrely

Motivácia vedeckého mena: príponou *-ini* sa v zoologickej nomenklatúre obligátne označuje názov tribu.

Slovenské pomenovanie tribu je vyjadrené menom typického rodu v nominatívnej plurálu.

Rod: *Acanthocybium* Gill, 1862 – pamakrelovec

Motivácia vedeckého mena: z gréc. ἄκανθα [akantha] = trň, lat. *cybium* = z gréc. κύβιον [kybion], týmto termínom sa pôvodne označovalo konzervované mäso z pelamídy (πηλαμίς [pelamis]).

Pre tento rod sa v slovenčine použili mená *makrela* (Gutteková – Zmoray 1978) a *pamakrelovec* (Hensel 2009).

Slovenské rodové meno je motivované príbuznosťou s pamakrelami.

***Acanthocybium solandri* (Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1932) – pamakrelovec šťihly**

Syn.: *Cybium solandri* Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1832 [*Acanthocybium solanderi*; *Acanthocybium solandri*; *Acanthoscybium solanderi*; *Acantocybium solandri*]; *Cybium sara* Lay & Bennett, 1839 [*Acanthocybium sara*]; *Cybium petus* Poey, 1860 [*Acanthocybium petus*]; *Cybium verany* Döderlein, 1872; *Acanthocybium forbesi* Seale, 1912; *Scomber amarui* Curtiss, 1938.

Rozšírenie: kozmopolitné vo všetkých tropických a subtropických moriach a oceánoch.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Daniel Carlsson Solander (1733 – 1782), švédsky botanik, Linného žiak, účastník prvej cesty kapitána Jamesa Cooka v Tichom oceáne na lodi Endeavour. G. Cuvier pri opise tohto druhu použil Solanderov rukopis.

Národné mená: čes. *makrela Solandrova*, poľ. *solandra* al. *wacha*, rus. *ваха* [vachu], slovin. *vahu*, angl. *wahoo*, nem. *Wahoo* al. *Wahoo-Makrele*, franc. *thazard-bâtard*, špan. *peto* al. *sierra golfina*, al. *guaju*, čín. 沙氏刺魷 [ša ši cchi ba (ša ši = pána Ša, cchi = trň, ba = pelamída)], jap. カマスサワラ al. 鰯鯖 [kamasu-savara (*kamasu* = barakuda, *savara* = pamakrela)].

Pre tento druh sa v slovenčine použili mená *makrela vahu* (Gutteková – Zmoray 1978) a *pamakrelovec štíhly* (Hensel 2009).

Slovenské druhové meno je motivované tvarom tela ryby.

Rod: *Grammatorcynus* Gill, 1862 – makrelovec

Syn.: *Nesogrammus* Evermann & Seale, 1907.

Motivácia vedeckého mena: z gréc. γράμμα [gramma] = čiara; ὀρκυνος [orkynos] = druh tuniaka.

Slovenské rodové meno je motivované podobnosťou s makrelami.

***Grammatorcynus bicarinatus* (Quoy & Gaimard, 1825) – makrelovec bodkovaný**

Syn.: *Thynnus bicarinatus* Quoy & Gaimard, 1825.

Rozšírenie: pri severnom pobreží Austrálie.

Motivácia vedeckého mena: lat. *bi-* = dvoj-; *carina* = dno lode, lodný kýl.

Národné mená: rus. крупночешуйная двухлинейная макрель [krupnočešujnaja dvuchlinejnaja makreľ], angl. *shark mackerel*, franc. *thazard requin*, špan. *carite cazón*, čín. 澳洲雙線鯖 [aočou šuang sian wei (aočou = austrálska, šuang = párová, sian = čiara, wei = tuniak)].

Slovenské druhové meno je motivované sfarbením.

***Grammatorcynus bilineatus* (Rüppell, 1936) – makrelovec dvojčiarý**

Syn.: *Thynnus bilineatus* Rüppell, 1836 [*Grammatorcynus bilineatus*; *Grammatocrynus bilineatus*; *Grammatorcynus bilineatus*; *Grammatorcynus bilineatus*]; *Nesogrammus piersoni* Evermann & Seale, 1907.

Rozšírenie: tropická a subtropická oblasť Indického oceánu a západnej časti Tichého oceánu.

Motivácia vedeckého mena: lat. *bi-* = dvoj-; *linea* = čiara.

Národné mená: čes. *makrela dvoupásá*, rus. обыкновенная двухлинейная макрель [obyknovennaja dvuchlinejnaja makreľ], angl. *double-lined mackerel*, nem. *zweilinien-Makrele*, franc. *thazard-kusara*, špan. *carite cazón pintado*, čín. 大眼雙線鯖 [ta jan šuang sian wei (ta = veľké, jan = oko, šuang = párová, sian = čiara, wei = tuniak)], jap. ニジヨウサバ al. 二条鯖 [nidžósaba (*ni* = dva, *džó* = čiara, *saba* = makrela)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

Rod: *Scomberomorus* Lacepède, 1801 – pamakrela

Syn.: *Apolipturus* Rafinesque, 1815; *Cybium* Cuvier, 1829; *Apolectus*

Bennett, 1831; *Apodontis* Bennett, 1832; *Chriomitra* Lockington, 1879; *Sierra* Fowler, 1905; *Sawara* Jordan & Hubbs, 1925; *Pseudosavara* Munro, 1943; *Indocybium* Munro, 1943.

Motivácia vedeckého mena: gréc. *σκόμβρος* [skombros] = makrela; *ὄμορος* [omoros] = blízky.

Slovenské rodové meno je motivované príbuznosťou s makrelami.

***Scomberomorus brasiliensis* Collette, Russo & Zavalla-Camin, 1978**
– **pamakrela brazílska**

Rozšírenie: Mexický záliv, Karibské more a pobrežie Strednej a Južnej Ameriky od Belize po Rio Grande do Sul v Brazílii.

Motivácia vedeckého mena: lat. *brasiliensis* = brazílsky.

Národné mená: rus. *бразильская макрель* [brazíl'skaja makreľ], angl. *serra Spanish mackerel*, franc. *thazard serra* al. *thazard tacheté du sud*, špan. *serra*, čín. 巴西馬鮫 [pasi mat'jao (*pasi* = brazílsky, *mat'jao* = pamakrela; doslovne: konská makrela)], jap. ミズタマサワラ al. 水玉鱈 [mizutama savara (*mizutama* = bodkovaný, *savara* = pamakrela)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Scomberomorus cavalla* (Cuvier, 1829) – pamakrela kavalla**

Syn.: *Cybium cavalla* Cuvier, 1829 [*Scombreromorus cavalla*; *Cybium caballa* *Scomberomorus caballa*]; *Cybium acervum* Cuvier, 1832; *Cybium clupeioides* Cuvier, 1832; *Cybium immaculatum* Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1832.

Rozšírenie: západná časť Atlantického oceánu od Massachusetts až po Rio de Janeiro.

Motivácia vedeckého mena: *cavalla* alebo *caballa* = španielske meno tejto ryby (*caballa* = kobyľa).

Národné mená: čes. *makrelovec královský* al. *makrela královská*, poľ. *makrela kawalla*, rus. *кавалла* al. *королевская макрель* [kavalla al. koroľevskaja makreľ], slovin. *kraljevska skuša*, angl. *king mackerel*, nem. *Königsmakrele*, franc. *thazard serra* al. *maquereau bonite*, špan. *carite lucio*, čín. 大耳馬鮫 [ta er mat'jao (*ta* = veľký, *er* = ucho, *mat'jao* = pamakrela)], jap. オオサワラ al. 大鱈 [ósavara (*ó* = veľký, *savara* = pamakrela)].

Pre tento druh sa v slovenčine použili mená *makrela veľká* (Gutteková – Zmoray 1978), *pamakrela kavalla* (Hensel 1983, Strážai 1994).

Slovenské druhové meno je prevzaté vedecké (pôvodom španielske) meno.

***Scomberomorus commerson* (Lacepède, 1800) – pamakrela úzkopruhá**

Syn.: *Scomber commerson* Lacepède, 1800 [*Cibium commersonii*; *Cybius commersoni*; *Cybius commersonii*; *Scomber commersonii*; *Scomberomorous commerson*; *Scomberomorus commercon*; *Scomberomorus commersoni*; *Scomberomorus commersonii*; *Scomerommorus commerson*]; *Scomber maculosus* Shaw, 1803; *Cybius konam* Bleeker, 1851; *Cybius multifasciatum* Kishinouye, 1915.

Rozšírenie: tropické a subtropické pásmo Indického oceána a západnej časti Tichého oceána; Suezským prielivom preniká do Stredozemného mora.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Philibert Commerson (1727 – 1773), francúzsky lekár a prírodovedec.

Národné mená: čes. *makrelovec Commersonův*, poľ. *makrela komerson*, *makrela komersonka*, rus. узкополосая макрель al. полосатая королевская макрель [uzkopolosaja makrel' al. polosataja korolevskaja makrel'], slovin. *progasta kraljevsa skuša*, angl. *narrow-barred Spanish mackerel*, nem. *indische Königsmakrele* al. *Torpedo-Makrele*, franc. *thazard rayé indo-pacifique*, špan. *carite estriado Indo-Pacífico*, čín. 康氏馬鮫 [kan ši mat'jao (kan ši = pána Kana, mat'jao = pamakrela)], jap. ヨコシマサワラ al. 横縞鰭 [joko-šima-savara (*joko* = bočný, priečný; *šima* = pruh; *savara* = pamakrela)].

Pre tento druh sa v slovenčine použilo meno *pamakrela úzkopruhá* (Hensel 1983, Hensel 2009).

Slovenské druhové meno je motivované charakterom sfarbenia.

***Scomberomorus concolor* (Lockington, 1879) – pamakrela kalifornská**

Syn.: *Chriomitra concolor* Lockington, 1879.

Rozšírenie: tropická oblasť východnej časti Tichého oceána, v súčasnosti zrejme len v Kalifornskom zálive.

Motivácia vedeckého mena: lat. *concolor* = rovnofarebný.

Národné mená: rus. калифорнийская (королевская) макрель [kalifornijskaja (korolevskaja) makrel'], angl. *Monterey Spanish mackerel*, franc. *thazard de Monterey*, špan. *carite de Monterey*, čín. 美洲馬鮫 [mej čou mat'jao (*mej čou* = americký, *mat'jao* = pamakrela)].

Pre tento druh sa v slovenčine použilo meno *pamakrela kalifornská* (Hensel 2009).

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Scomberomorus guttatus* (Bloch & Schneider, 1801) – pamakrela ffrkaná**

Syn.: *Scomber guttatus* Bloch & Schneider, 1801 [*Cybiium guttatum*; *Indocybiium guttatum*; *Scomberomorous guttatus*; *Scomberomorus guttatum*; *Scomberomous guttatum*]; *Scomber leopardus* Shaw, 1803; *Cybiium interruptum* Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1832 [*Scomberomorus interruptus*]; *Cybiium kuhlii* Cuvier, 1832 [*Scomberomorus kuhlii*]; *Cybiium croockewitii* Bleeker, 1850 [*Cybiium crockewiti*; *Cybiium crokewitii*; *Cybiium crookewitii*; *Scomberomorus crookewiti*].

Rozšírenie: Indický oceán a západná časť Tichého oceána od Perzského zálivu po Japonské more.

Motivácia vedeckého mena: lat. *guttatus* = posiaty kvapkami.

Národné mená: čes. *makrelovec tečkovaný*, poľ. *makrela indijska*, *makrela czarnotka*, rus. *пятнистая пеламида* al. *индийская королевская макрель* [pjatnistaja pelamida al. indijskaja korolevskaja makrel'], slovin. *indopacifiška kraljevska skuša*, angl. *Indo-Pacific king mackerel*, franc. *thazard ponctué indo-pacifique*, špan. *carite del Indo-Pacífico*, čín. 斑點馬鮫 [pantian mat'jao (*pantian* = škvrnitý, *mat'jao* = pamakrela)], jap. タイワンサワラ al. 台灣鱈 [taiwan-savara (*taiwan* = taiwanská, *savara* = pamakrela)].

Slovenské druhové meno je motivované charakterom sfarbenia.

***Scomberomorus koreanus* (Kishinouye, 1915) – pamakrela kórejská**

Syn.: *Cybiium koreanum* Kishinouye, 1915 [*Sawara koreanum*; *Scomberomorus guttatus koreanus*].

Rozšírenie: pobrežné vody Indického oceána a západnej časti Tichého oceána od Perzského zálivu po Japonsko.

Motivácia vedeckého mena: lat. *koreanus* = kórejský.

Národné mená: rus. *корейская макрель* [korejskaja makrel'], angl. *Korean seerfish*, franc. *thazard Coréen*, špan. *carite coreano*, čín. 朝鮮馬鮫 [čchaosian mat'jao (*čchaosian* = kórejský, *mat'jao* = pamakrela)], jap. ヒラサワラ al. 平鱈 [hira-savara (*hira* = obyčajný, *savara* = pamakrela)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Scomberomorus lineolatus* (Cuvier, 1829) – pamakrela čiarkovaná**

Syn.: *Cybium lineolatum* Cuvier, 1829 [*Indocybium lineolatum*].

Rozšírenie: pobrežné vody Indického oceána a západnej časti Tichého oceána od Bombaja v Indii po Thajský záliv a Jávu.

Motivácia vedeckého mena: lat. *lineolatus* = čiarkovaný.

Národné mená: čes. *makrelovec čárkovaný*, poľ. *makrela smugowa*, rus. *продольно-полосатая пеламида* [prodoľno-polosataja pelamida], slovin. *črtkasta kraljevska skuša*, angl. *streaked seerfish*, franc. *thazard cirrus*, špan. *carite rayado*, čín. 線紋馬鮫 [sian wen mať'jao (*sian* = čiara, *wen* = vzor, kresba, *mať'jao* = pamakrela)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Scomberomorus maculatus* (Mitchill, 1815) – pamakrela škvrnitá**

Syn.: *Scomber maculatus* Mitchill, 1815 [*Cybium maculatum*].

Rozšírenie: západná časť Atlantického oceána od mysu Cape Cod v štáte Massachusetts po Floridu.

Motivácia vedeckého mena: lat. *maculatus* = škvrnitý.

Národné mená: čes. *makrelovec stříbřitý* al. *makrela španělská*, poľ. *makrela hispańska* al. *karita*, rus. *испанская пятнистая макрель* [ispanskaja pjatnistaja makreľ], slovin. *lisasta kraljevska skuša*, angl. *Atlantic Spanish mackerel*, nem. *gefleckte Königsmakrele*, franc. *thazard atlantique* al. *thazard blanc*, al. *thazard tacheté du sud*, špan. *carite atlántico*, čín. 橢斑馬鮫 [tchuo pan mať'jao (*tchuo* = oválny, *pan* = škvrnitý, *mať'jao* = pamakrela)].

Pre tento druh sa v slovenčine použili mená *makrela žltoškrvná* (Gutteková – Zmoray 1978) a *pamakrela škvrnitá* (Hensel 2009).

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Scomberomorus multiradiatus* Munro, 1964 – pamakrela papuánska**

Rozšírenie: Papuánsky záliv pri ústí rieky Fly (Papua-Nová Guinea) v tichomorskej oblasti.

Motivácia vedeckého mena: lat. *multiradiatus* = mnoholúčový (má v porovnaní s ostatnými pamakrelami najvyšší počet lúčov v análnej plutve).

Národné mená: rus. *папуанская макрель* [papuanskaja makreľ], angl. *Papuan seerfish*, franc. *thazard Papou*, špan. *carite papuense*, čín. 巴布亞馬鮫 [papuja mať'jao (*papuja* = papuánska, *mať'jao* = pamakrela)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Scomberomorus munroi* Collette & Russo, 1980 – pamakrela austrálska**

Rozšírenie: pri severnom pobreží Austrálie a južnom pobreží Novej Guiney.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Ian Stafford Ross Munro (1919 – 1994), austrálsky ichtyológ.

Národné mená: rus. *австралийская пятнистая макрель* [avstralijskaja pjatnistaja makreľ], angl. *Australian spotted mackerel*, franc. *thazard Australien*, špan. *carite australiano*, čín. 澳洲馬鮫 [aočou maťjao (aočou = austrálsky, maťjao = pamakrela)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Scomberomorus niphonius* (Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1832) – pamakrela japonská**

Syn.: *Cybium niphonium* Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1832 [Sawara *niphonia*]; *Cybium gracile* Günther, 1873.

Rozšírenie: subtropické a mierne pásmo východnej časti Tichého oceána od Východočínskeho mora cez Žlté more až po Vladivostok v Japonskom mori.

Motivácia vedeckého mena: lat. *niphonius* = japonský.

Národné mená: čes. *makrelovec japonský*, rus. *мелкопятнистая макрель* al. *японская королевская макрель* [melkopjatnistaja makreľ al. japonskaja korolevskaja makreľ], angl. *Japanese Spanish mackerel*, franc. *thazard oriental*, špan. *carite oriental*, čín. 藍點馬鮫 [lan tian maťjao (lan = modrý, tian = bodka, kvapka, maťjao = pamakrela)], jap. サワラ al. 鰯 [savara = pamakrela].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Scomberomorus plurilineatus* Fourmanoir, 1966 – pamakrela kanadi**

Rozšírenie: západná časť Indického oceána od Kene a Seychel popri západnom pobreží Madagaskaru až po Natal v Južnej Afrike.

Motivácia vedeckého mena: lat. *plurilineatus* = viacčiarovaný.

Národné mená: poľ. *makrela kanadi*, rus. *макрель-канади* al. *многополосая макрель*, al. *малагасийская макрель* [makreľ-kanadi al. mnogopolosaja makreľ, al. malagasijskaja makreľ], slovin. *črtasta kraljevska skuša*, angl. *kanadi kingfish*, franc. *thazard Kanadi*, špan. *carite canadi*, čín. 南非馬鮫 [nan-fei maťjao (nan-fei = juhoafrická, maťjao = pamakrela)].

Slovenské druhové meno je prevzaté domorodé meno.

***Scomberomorus queenslandicus* Munro, 1943 – pamakrela queenslandská**

Rozšírenie: pobrežné vody severu Austrálie a juhu Novej Guiney.

Motivácia vedeckého mena: lat. *queenslandicus* = queenslandský.

Národné mená: rus. *квинслендская макрель* [kvinslendskaja makrel'], angl. *Queensland school mackerel*, franc. *thazard du Queensland*, špan. *carite de Queensland*, čín. 昆士蘭馬鮫 [kunšilan maťjao (*kunšilan* = queenslandský, *maťjao* = pamakrela)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Scomberomorus regalis* (Bloch, 1793) – pamakrela kráľovská**

Syn.: *Scomber regalis* Bloch, 1793 [*Cybum regale*; *Scombreromorus regalis*]; *Scomberomorus plumierii* Lacepède, 1801.

Rozšírenie: tropické a subtropické pásmo západnej časti Atlantického oceánu od štátu Massachusetts po Rio de Janeiro v Brazílii.

Motivácia vedeckého mena: lat. *regalis* = kráľovský.

Národné mená: čes. *makrelovec skvrnitý* al. *makrela skvrnitá*, poľ. *makrela królewska*, rus. *западноатлантическая (королевская) макрель* [zapadnoatlantičeskaja (korolevskaja) makrel'], angl. *cero* al. *cero mackerel*, nem. *Königsmakrele*, franc. *thazard franc*, špan. *carite chinigua* al. *carite rey*, čín. 條斑馬鮫 [tchjao pan maťjao (*tchjao* = pruh, pás, *pan* = škvrna, *maťjao* = pamakrela)].

Pre tento druh sa v slovenčine použilo meno *pamakrela cero* (Hensel 1983, Stráňai 1994).

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Scomberomorus semifasciatus* (Macleay, 1883) – pamakrela širokopruhá**

Syn.: *Cybum semifasciatum* Macleay, 1883 [*Indocybum semifasciatum*; *Scomberomorus semifasciatum*]; *Cybum tigris* De Vis, 1884 [*Scomberomorus tigris*].

Rozšírenie: pobrežné vody a estuáre južnej časti Papuy-Novej Guiney a severnej časti Austrálie.

Motivácia vedeckého mena: lat. *semifasciatus* = polopásavý.

Národné mená: poľ. *makrela tygrysia*, rus. *широкополосая (австралийская) макрель* [širokopolosaja (avstralijskaja) makrel'], angl. *broadbarred king*

mackerel, franc. *thazard tigre*, špan. *carite tigre*, čín. 半線馬鮫 [pan sian maťjao (*pan* = polovica, *sian* = čiara, *maťjao* = pamakrela)].

Pre tento druh sa v slovenčine použilo meno *pamakrela širokopruhá* (Hensel 2009).

Slovenské druhové meno je motivované sfarbením.

***Scomberomorus sierra* Jordan & Starks, 1895 – pamakrela peruánska**

Rozšírenie: tropická oblasť východnej časti Tichého oceána od južnej časti Kalifornie po severnú časť Čile.

Motivácia vedeckého mena: špan. *sierra* = vernakulárne meno tohto druhu značiace pílu.

Národné mená: čes. *makrelovec tichooceánský*, rus. *перуанская макрель* [peruanskaja makreľ], angl. *Pacific sierra*, franc. *thazard sierra* (*Pacifique*), špan. *carite sierra*, čín. 東太平洋馬鮫 [tong tchaj pchingjang maťjao (*tong* = východ, *tchaj pchingjang* = Tichý oceán, *maťjao* = pamakrela)].

Pre tento druh sa v slovenčine použilo meno *pamakrela peruánska* (Hensel 2009).

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Scomberomorus sinensis* (Lacepède, 1800) – pamakrela čínska**

Syn.: *Scomber sinensis* Lacepède, 1800 [*Cybium sinensis*]; *Cybium chinense* Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1832 [*Scomberomorus chinense*; *Scomberomorus chinensis*]; *Cybium cambodgiense* Durand, 1940 [*Scomberomorus cambodgiense*].

Rozšírenie: západná časť Tichého oceána od Japonska a Číny na juh po Vietnam a Kambodžu, kde vchádza do rieky Mekong.

Motivácia vedeckého mena: lat. *sinensis* = čínsky.

Národné mená: čes. *makrelovec čínský*, rus. *китайская макрель* [kitajskaja makreľ], angl. *Chinese seerfish*, franc. *thazard nébuleux*, špan. *cari-te indochino*, čín. 中華馬鮫 [čungchua maťjao (*čungchua* = čínsky, *maťjao* = pamakrela)], jap. ウシサワラ al. 牛鰭 [uši-savara (*uši* = býk, *savara* = pamakrela)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Scomberomorus tritor* (Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1832) – pamakrela západoafrická**

Syn.: *Cybium tritor* Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1832; *Apolectus immnis* Bennett, 1831; *Scomberomorus argyreus* Fowler, 1905.

Rozšírenie: východná časť Atlantického oceána, hojnejšie v Guinejskom zálive od Kanárskych ostrovov na juh po Angolu, vzácné v Stredozemnom mori.

Motivácia vedeckého mena: lat. *tritor* = mlatec, brusič, drvič.

Národné mená: čes. *makrelovec západoafrický*, rus. *западноафриканская макрель* [zapadnoafrikanskaja makrel'], slovin. *zahodnoafriška kraljevska skuša*, angl. *West African Spanish mackerel*, franc. *thazard blanc*, špan. *carite lusitánico*, čín. 西非馬鮫 [si fej mať'jao (si fej = západoafrický, mať'jao = pamakrela)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

Tribus: Sardini – pelamídy

Motivácia vedeckého mena: príponou *-ini* sa v zoologickej nomenklatúre obligátne označuje názov tribu.

Slovenské pomenovanie tribu je vyjadrené menom typického rodu v nominatívnej plurálu.

Rod: *Cybiosarda* Whitley, 1935 – pelamída

Motivácia vedeckého mena: z gréc. *κυβιον* [kybion] = druh tuniaka; *σαρδα* [sarda] = druh tuniaka.

Slovenské rodové meno je motivované príbuznosťou s pelamídami.

***Cybiosarda elegans* (Whitley, 1935) – pelamída škvrnitá**

Syn.: *Scomberomorus (Cybiosarda) elegans* Whitley, 1935 [*Gymnosarda elegans*].

Rozšírenie: oblasť Indického a Tichého oceána okolo západnej, severnej a východnej Austrálie a južnej časti Novej Guiney.

Motivácia vedeckého mena: lat. *elegans* = vkusný, pôvabný.

Národné mená: rus. *стройная цибисарда* [strojnaja cibiosarda], angl. *leaping bonito*, franc. *bonite à dos tacheté*, špan. *bonito saltador*, čín. 灰躍鯉 [chuei jüe tien (chuei = sivý, jüe = skákať, tien = pelamída)].

Slovenské druhové meno je motivované sfarbením.

Rod: *Gymnosarda* Gill, 1862 – pelamída

Motivácia vedeckého mena: z gréc. *γυμνός* [gymnos] = nahý, *σαρδα* [sarda] = druh tuniaka loveného pri Sardínii.

Slovenské rodové meno je motivované príbuznosťou s pelamídami.

***Gymnosarda unicolor* (Rüppell, 1836) – pelamída mechúrnatá**

Syn.: *Thynnus (Pelamis) unicolor* Rüppell, 1836; *Pelamys nuda* Günther, 1860 [*Gymnosarda nuda*]; *Scomber vau* Curtiss, 1938.

Rozšírenie: tropická časť Indického a Tichého oceána.

Motivácia vedeckého mena: lat. *unicolor* = jednofarebný.

Národné mená: čes. *makrela jednobarevná*, rus. *одноцветная гимносарда* al. *одноцветная пеламида* [odnocvetnaja gimnosarda al. odnocvetnaja pelamida], angl. *dogtooth tuna*, nem. *Einfarb-Pelamide* al. *ein-farben Thun*, franc. *bonite à gros jeux*, špan. *casarte ojón*, čín. 裸狐鯉 [luo chu tien (*luo* = nahý, *chu* = líščia, *tien* = pelamída)], jap. イソマグロ al. 磯鮪 [isomaguro (*iso* = pobrežie, *maguro* = tuniak)].

Slovenské druhové meno je motivované prítomnosťou plynového mechúra (ostatným druhom pelamíd chýba).

Rod: *Orcynopsis* Gill, 1862 – pelamída

Syn.: *Pelamichthys* Giglioli, 1880.

Motivácia vedeckého mena: ὀρκυνος [orkynos] = druh tuniaka; ὄψις [opsis] = výzor, podoba.

Slovenské rodové meno je motivované príbuznosťou s pelamídami.

***Orcynopsis unicolor* (E. Geoffroy St. Hilaire, 1817) – pelamída jednofarebná**

Syn.: *Scomber unicolor* Geoffroy Saint-Hilaire, 1817 [*Pelamichthys unicolor*; *Pelamys unicolor*; *Sarda unicolor*]; *Cybium bonapartii* Verany, 1847; *Cybium altipinne* Guichenot, 1861; *Thynnus peregrinus* Collett, 1879.

Rozšírenie: východná časť Atlantického oceána od Osla v Nórsku po Dakar v Senegale vrátane Stredozemného mora.

Motivácia vedeckého mena: lat. *unicolor* = jednofarebný.

Národné mená: čes. *tuňák jednobarvý*, poľ. *orcyn*, rus. *одноцветный bonito* al. *паломета* [odnocvetnyj bonito al. palometa], slovin. *bela palamida*, srb., chorv. *pastirica atlantska*, angl. *plain bonito*, nem. *ungestreifte Pelamide*, franc. *palomette*, špan. *tasarte*, čín. 平鯉 [pching tien (*pching* = plochá, *tien* = pelamída)].

Slovenské druhové meno je motivované sfarbením.

Rod: *Sarda* Cuvier, 1829 – pelamída

Syn.: *Palamita* Bonaparte, 1831; *Pelamys* Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1832; *Creotroctes* Gistel, 1848.

Motivácia vedeckého mena: z gréc. *σάρδα* [sarda] = starodávne meno pelamídy atlantickej *Sarda sarda*. Lat. *Sarda* = sardínska (podľa Sardínie [Σαρδῶ] – ostrova v Tyrrenskom mori).

***Sarda australis* (Macleay, 1881) – pelamída austrálska**

Syn.: *Pelamys australis* Macleay, 1881 [*Sarda chilensis australis*; *Sarda chilensis australis*]; *Pelamys schlegeli* McCoy, 1888.

Rozšírenie: pri juhovýchodnej Austrálii, ostrove Norfolk a Novom Zélande.

Motivácia vedeckého mena: lat. *australis* = južný alebo austrálsky.

Národné mená: poľ. *pelamida australijska*, rus. австралийская неламуда [avstralijskaja pelamida], angl. *Australian bonito*, nem. *australischer Bonito*, franc. *bonite bagnard*, špan. *bonito austral*, čín. 澳大利亞狐鯷 [aotalija chu t'ian (*aotalia* = Austrália, *chu* = liščia, *t'ian* = pelamída)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Sarda chiliensis* (Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1832) – pelamída východopacifická**

Syn.: *Pelamys chiliensis* Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1832 [*Pelamys chilensis*; *Sarda chilensis*; *Sarda chilensis chilensis*; *Sarda sarda chiliensis*; *Sarda sarda chilensis*]; *Pelamys lineolata* Girard, 1858 [*Sarda lineolata*; *Sarda chilensis lineolata*]; *Sarda stockii* David, 1943.

Rozšírenie: východná časť Tichého oceána.

Motivácia vedeckého mena: lat. *chil(i)ensis* = čilský.

Národné mená: čes. *pelamida chilská*, poľ. *pelamida pacyficzna*, rus. чилийская неламуда [čilijskaja pelamida], angl. *Eastern Pacific bonito*, nem. *Pazifik-Bonito*, franc. *bonite du Pacifique oriental*, špan. *bonito del Pacifico*, čín. 狐鯷 chu t'ian (*chu* = liščia, *t'ian* = pelamída).

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

Tento druh má dva poddruhy: *Sarda chiliensis chiliensis* (Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1832) – *pelamída východopacifická čilská* – je rozšírená od Guayaquilského zálivu (Ekvádor a Peru) na juh po Talcahuano a Valdiviu (Čile) a *Sarda chiliensis lineolata* (Girard, 1858) – *pelamída východopacifická kalifornská* – od Aljašky na juh po koniec Kalifornského polostrova.

***Sarda orientalis* (Temminck & Schlegel, 1844) – pelamída východná**

Syn.: *Pelamys orientalis* Temminck & Schlegel, 1844; *Sarda velox* Meek & Hildebrand, 1923; *Sarda orientalis serventyi* Whitley, 1945.

Rozšírenie: v tropickom a subtropickom pásme Indického a Tichého oceána.

Motivácia vedeckého mena: lat. *orientalis* = východný.

Národné mená: čes. *pelamida východní*, poľ. *pelamida wschodnia*, rus. *восточная пеламида* [vostočnaja pelamida], angl. *striped bonito*, nem. *orientalischer Bonito*, franc. *bonito oriental*, špan. *bonito mono*, čín. 東方狐鯷 *tong fang chu t'ian* (*tong fang* = východná, orientálna, *chu* = líščia, *t'ian* = pelamída), jap. ハガツオ al. 齒鯧 [hagacuo (*ha* = zub, *kacuo* = tuniak pruhovaný)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Sarda sarda* (Bloch, 1793) – pelamída atlantická**

Syn.: *Scomber sarda* Bloch, 1793 [*Palamita sarda*; *Pelamis sarda*; *Pelamys sarda*; *Pelamus sarda*; *Thynnus sardus*]; *Sarda pelamis* Brünnich, 1768; *Sarda pelamys* Gill, 1862; *Scomber mediterraneus* Bloch & Schneider, 1801 [*Sarda mediterranea*]; *Scomber palamitus* Rafinesque, 1810; *Scomber ponticus* Pallas, 1814; *Thynnus brachypterus* Cuvier, 1829.

Rozšírenie: v pobrežných oblastiach tropického až mierneho pásma Atlantického oceánu.

Motivácia vedeckého mena: *Sarda* (σάρδα [sarda]) = starodávne meno tohto druhu.

Národné mená: čes. *pelamida obecná* al. *tuňák pelamida*, poľ. *pelamida*, *pelamida pacyficzna*, rus. *атлантическая пеламида* [atlantičeskaja pelamida], slovin. *pelamida*, srb., chorv. *pastirica šarica* al. *palamida*, ukr. *пеламида атлантична* [pelamida atlantyčna], angl. *Atlantic bonito*, nem. *Pelamide*, franc. *bonite à dos rayée*, špan. *bonito atlántico*, čín. 狐鯷 *chu t'ian* (*chu* = líščia, *t'ian* = pelamída).

Pre tento druh sa v slovenčine použili mená *pelamida* al. *nepravý bonito* (Gutteková – Zmoray 1978), *pelamída atlantická* (Hensel 1983, Stráňai 1994, Činčurová – Hensel 1996).

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

Poznámka redakcie: Súpis literatúry k článku sa uvedie v poslednej časti príspevku.

Z HISTORICKEJ LEXIKY

Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladom názvov obcí a miest (53)

RUDOLF KRAJČOVIČ †

praga, f., **praha**, f., hist. topon. apel. zem vyprahnutá dlhotrvajúcim žiarením slnka, vyschnutá pôda, od koreňa *prah-* (hist. pred zmenou *g* na *h* *prag-*) dnes v slovese *prahnúť* horúčavou vysychať (tvorbou najbližšie pol. slovo *praga* potrava spôsobujúca smäd, Brück. 434, k názvu čes. názov *Praha*, poľský názov *Praga* v blízkosti Varšavy, ďalej názov *Praga* v Čiernej Hore a podobné početné názvy v uhor. stoliciach, k názvom p. St. SJ II. 372); p. heslo *prahnúť*. – *Praga* 1573, *Praga* 1773, *Praha* 1808, *Praha* 1920, dnes *Praha*, obv. Lučenec; názov motivovaný pôdou vyschnutou účinkom horúceho slnka najmä v teplom období, ktorá bola v blízkom okolí obce; výklad potvrdzuje skutočnosť, že obec patrí do oblasti s dlhotrvajúcim slnečným žiarením, ako aj skutočnosť, že názov má miesto v systéme, ktorý tvoria zemepisne blízke názvy utvorené z apelatíva s podobným významom, napr. *Tuhár* (*Thugar* 1573) s významom „povrch zeme so stuhnutou, vyschnutou pôdou“, *Polichno* (*Polyhna* 1467) od slova *lichý* vo význame „nekvalitný, prázdny“, *Veľká Suchá* (*Scuha* 1285) od adj. *suchá*, t. j. vyschnutá zem, obec je dnes časťou obce Hrnčiariska Ves; po hist. zmene *g* na *h* v 12. stor. (k tomu Kr. VSJD 61 n) názov nadobudol podobu *Praha*, ktorá sa zachovala dodnes.

Prírodný ráz okolia obce Praha a miesto jej názvu v systéme zemepisne blízkych názvov *Tuhár* : *Polichno* : *Veľká Suchá* sú presvedčivým svedectvom, že motiváciou vzniku názvu slovenskej obce *Praha* bola často vyprahnutá zem v čase jej založenia a raného rozvoja a nejde o stopu hist. kolónie obyvateľstva prisídleného z čes. hlavného mesta Prahy; takúto kolóniu možno predpokladať v jednej z uhor. stolíc, kde v okolí názvu *Praha* (*Praga*

1436) v stredoveku boli dve obce nazývané *Čechy*, z ktorých sa jedna zachovala (p. St. SJ II. 96, 372).

pragnuti, hist. verb., **prahnúť**, verb. horúčavou vysychať, schnúť, sloven. *prahnúť*, *vyprahnúť*, vo význame „horúčavou schnúť, vysychať“, hist. doložené v 17. stor., HSSJ IV. 270 (psl. *pragnoti*, stčes. *pragnuti* schnúť, poľ. *wypragły* vyschnutý atď.); p. heslo *praga*.

prach, m. hmota zložená z veľmi drobných čiastočiek, ktorá sa usadzuje na povrchu predmetov, ciest a pod., v sloven. *prach*, apel. doložené v 17. stor., HSSJ IV. 270 (čes. *prach*, poľ. *proch*, srb., chorv. *prah* atď.); p. heslo *prašica*.

prak, m., hist. apel. stredoveký vojenský nástroj na vrhanie veľkých kameňov, horiacich fakiel, sudov naplnených horľavinou a pod., v sloven. dnes *prak* pomenúva malý nástroj na hádzanie malých kamienkov, podobne v náreč., apel. *prak* v hist. význame „vojenský nástroj na vrhanie balvanov, horiacich fakiel a pod.“ doložené v 17. stor., HSSJ IV. 272 (stčes. *pračec* vojenský nástroj na vrhanie kameňov, čes. *prak* má dnes význam „malý nástroj na vrhanie kamienkov“, stpoľ. *prok* s hist. významom, rus. *porok* vo význame „nástroj na búranie múrov, stien“, Vas. III. 331 atď.); p. heslá *prača*, *Pračane*, *prakyňa*.

prakyňa, f., topon. apel. priestor, kde bol umiestnený stredoveký vrhač kameňov, horiacich fakiel a pod. s cieľom chrániť strategický areál, prípad. hospodársky dôležitú oblasť; od apel. *prak* v hist. význame (p. hes. *prak*), príp. miesta -yňa (ako v slove *kuchyňa*); p. heslá *prača*, *Pračane*, *prak*. – *vil-la Prakonis* 1368, *Prakenfalu* 1863, *Prakovce* 1920, dnes *Prakovce*, obv. Gelnica; najstaršie záznamy možno čítať *Prakyňa* (porov. *Prakonis* 1368, *Praken* 1863) a názov pokladať za motivovaný usadlosťou obývanou prakostrelcami, čiže vojakmi, ktorí v stredoveku používali ťažké zbrane, vrhače kameňov, horiace fakle, ako aj skutočnosťou, že sa tu v stredoveku v hámroch vyrábalo železo a neskôr tu boli bane (VSO II. 436); tieto údaje z dejín obce súčasne zvyšujú reálnosť rekonštrukcie uvedených hist. záznamov v podobe *Prakyňa* i výklad názvu hlavne vzhľadom na to, že išlo o hospodársky aj vojensky dôležitú strategickú oblasť; novšie k hist. základu názvu *Prak-* pribudla topon. príp. -ovce a názov v podobe *Prakovce* sa ustálil. Základ názvu *Prak-* v hist. podobe dokazuje aj maďar. názov *Prakfalu* i nem. názov *Prakendorf*, no rekonštrukcia hist. názvu *Prakyňa* s príponou

miesta *-yňa* má oporu iba v jedinom hist. zázname v podobe nie celkom jasnej (porov. *Prakonis* 1368), preto je potrebné pôvod názvu ďalej skúmať.

prašica, f., topon. apel. miesto v teréne s povrchom zaneseným prachom, ktorý sa tu často pri silnejších vetroch dvíhal, víril a zanášal aj okolitú pôdu; od koreňa *praš-* (v slovách *prašok*, *zaprášeny*) príp. miesta *-ica* (ako v slove *kopanica*) alebo zdrob. príp. *-ica* (ako v slove *izbica*); p. heslo *prach*. – *Periese* 1245, *Peryes* 1390, *Praschitze* 1773, *Prassice* 1808, *Prašice* 1920, dnes *Prašice*, obv. Topoľčany; názov motivovaný zemou na povrchu zanesenou vrstvou prachu v blízkom okolí založenej obce; výklad potvrdzuje povrch chotára (s n. v. 205 – 797 m), ktorý miestami tvoria sprašové hliny a spraš (VSO II 436), oporou výkladu je aj skutočnosť, že obec vznikla v časti Nitrianskej sprašovej pahorkatiny (cit. VSO II.); najstaršie doklady (*Periese* 1245, *Peryes* 1390) sú zrejme pomadžarčené sloven. názvy v znení *Praš-* s odsunutím príp. *-ica*; v sloven. prostredí z podoby hist. názvu *Prašica* nahradením príp. *-ica* topon. príp. *-ice* vznikla dnešná podoba názvu *Prašice*, ktorá sa ustálila.

praven, -na, -no, hist. men. adj. majúci právo, nárok; byť v práve; od koreňa *práv-* (v slovách *právo*, *právny*) príp. men. adj. *-en*, *-na*, *-no*, v sloven. dnes blízke adv. *právne* podľa práva, adj. *právny* týkajúci sa práva doložené v 16. stor., adv. *právne* i *právno* doložené v 18. stor., HSSJ IV. 280 (stčes. tvorbou blízke *pravenný* v hist. význame „uvedený, pripravený“, poľ. blízke *prawnie* podľa práva, srb., chorv. *pravan* i *pravni* atď.); p. heslá *pravenec*, *právo*. – *Prauna* 1113, *Prauna* 1279, *Prona Sclavonicalis* 1453, *Thothprona* 1514, *Slowenske Prawno* 1736, *Slowenské Prawno* 1808, *Slovenské Pravno* 1920, dnes *Slovenské Pravno*, obv. Turčianske Teplice; názov motivovaný usadlosťou s právom na väčšie nároky ako okolité obce; svedectvo o tom podáva skutočnosť, že z usadlosti sa v 14. stor. stalo stredisko panstva, neskôr už ako zemepanské mestečko dostalo trhové právo (VSO III. 56), v 15. stor. v zázname k názvu *Pravno* (1453) pribudol lat. prívl. *Sclavonicalis* a v 16. stor. maďar. orientačný prívlastok *Tót*, t. j. osadník slovanského, prípad. slovenského pôvodu (podrobne o názvoch *Tót*, *Tótfalu* pozri v St. SJ II. 461 n s lit.), v sloven. prostredí pribudol orientačný prívlastok *Slovenské* a názov v spojení *Slovenské Pravno* sa zaužíval. – *Prona* 1393, *Aranprowna* 1416, *Nemethprona* 1493, *Nemeczke Prawno* 1773, *Nemecké Pravno* 1920, *Nitrianske Pravno* 1946, dnes *Nitrianske Pravno*, obv. Prievidza; motiváciou

vzniku názvu zrejme bola skutočnosť, že usadlosť mala už v čase založenia väčšie práva ako okolité obce, svedčí o tom fakt, že obec založili ako banské mestečko, neskôr z neho vzniklo mestečko s jarmočným právom a rozvojom remesiel (VSO II. 304); k pôvodnému sloven. názvu *Pravno* v stredoveku pribudli orientačné prívlastky v maďar. *Arany* (Zlatý) a *Német* (Nemecký), v sloven. prostredí orientačný prívlastok *Nemecké* (1773), neskôr *Nitrianske* a v spojení *Nitrianske Pravno* sa názov zaužíval.

pravenec, m., topon. apel. niečo menšie, čo nemalo také práva, také nároky ako niečo väčšie; od hist. men. adj. mask. *praven-* zdrob. príp. *-ec* (ako v slovách *dielec*, *chlapec*); p. heslá *praven*, *pravno*. – *Prona* 1267, *Kysprona* 1387, *Kysprawencza* 1484, *Prawencze* 1498, *Pravenecz* 1773, *Pravenec* 1808, *Pravenec* 1920, dnes *Pravenec*, obv. Prievidza; podľa najstarších záznamov názov obce po jej založení mal podobu *Pravno* (porov. pomaďar. záznamy *Prona* 1267, *Kysprona* 1387 sloven. názvu *Pravno*); názov bol motivovaný zrejme tým, že obec už v čase založenia požadovala rovnaké práva, nároky ako susedná obec *Pravno* (dnes *Nitrianske Pravno*, p. hes. *praven*), príčinou mohla byť skutočnosť, že v stredoveku sa obyvatelia obce okrem poľnohospodárstva venovali remeslám, hrnčiarstvu a výrobe úžitkových predmetov z dreva (VSO II. 437); v 14. stor. k pomaďar. názvu *Prona* pribudol orientačný prívlastok *Kis* (Malý), v sloven. prostredí k pôvod. názvu *Pravno* pribudla zdrob. príp. *-ec*, záznam z r. 1484 *Kysprawencza* možno vyložiť z predložkových tvarov z *Pravenca*, *do Pravenca*, ak nejde o chybu z pera pisára; nová zdrob. podoba názvu *Pravenec* sa v sloven. prostredí ustálila už v stredoveku, ako o tom svedčí uvedený záznam z r. 1484 *Kysprawencza*.

pravica, f. niečo na pravej strane, niečo smerujúce napravo a pod., od koreňa *prav-* (ako v slove *pravý*) zdrob. príp. *-ica* (ako v slove *izbica*), v slovenčine má apel. *pravica* okrem významu „pravá ruka“ aj význam „pravá strana“, SSJ III. 427, apel. *pravica* vo význame „pravá strana“ je doložené v 15. stor., HSSJ IV. 278 (stčes. *pravicě* pravá ruka, pravá strana atď.); p. heslo *pravý*. – *Procha*, *Magma Procha* 1271, *Parocha* 1368, *Felsewparowcha et alia possessio Parowcha* 1425, *Prawica* 1808, *Pravica* 1920, dnes *Pravica*, obv. Veľký Krtíš; názov podľa polohy obce založenej na pravej strane menšieho vodného toku s rovnakým názvom *Pravica* (dokl. *fluv. Procha* 1271, *fluv. Porocha* 1327 uvádza Var. SNRS 70 n), pričom nemožno vylúčiť, že obec bola pomenovaná podľa názvu vodného toku *Pravica* utvoreného

od koreňa *prav-* (v slove *pravý*) hydronymickou príp. *-ica* (ako v názvoch *Bystrica*, *Oravica*); podľa hist. dokl. z 15. stor. v stredoveku boli dve obce (porov. záznam *Felsewparowcha et alia possessio Parowcha* z r. 1425), jedna z nich s maďar. prívlastkom *Felső-* (*Horná*), druhá hodnotená lat. spojením *alia possessio*, t. j. iný majetok, statok, no rovnako nazvaná v podobe *Pravica* (v zázname *Parowcha*); po spojení týchto obcí vznikla obec nazvaná hist. názvom *Pravica*, ktorý sa ustálil. Známe sú pokusy názov vysvetliť od osobného mena *Prav* (p. cit. Var. SNRS s lit.), v hesle sa dáva prednosť výkladu od apel. *pravica* s prihliadnutím na to, že obec vznikla v blízkosti vodného toku rovnako nazývaného *Pravica*.

právo, n. nárok, právo na niečo náležite zdôvodnené, sloven. *právo*, nárok zákonom zdôvodnený, apel. doložené v 16. stor., HSSJ IV. 280 (stčes. *právo* výsada, zákon, poľ. *prawo* právo, zákon atď.): p. heslá *praven*, *pravenec*.

pravota, f. spor, ktorý rieši súd, v sloven. súdny spor, tak aj v náreč., apel. doložené v 18. stor., *pravotiť sa* súdiť sa v 16. a 17. stor., HSSJ IV. 284 (stčes. *pravota* spravodlivosť, poľ. *prawota* spravodlivosť atď.), p. heslá *praven*, *pravenec*, *právo*. – *Provta* 1232, *Prauota* 1370, *Prawoticz* 1598, *Pravoticze* 1773, *Prawotice* 1808, *Pravotice* 1920, dnes *Pravotice*, obv. Bánovce nad Bebravou; názov motivovaný sporom obyvateľov obce po jej založení s obyvateľmi blízkych obcí, ktorý súd rozhodol v prospech založenej obce, tá po tomto rozhodnutí sa začala nazývať *Pravota* od apel. *pravota* s hist. významom „spravodlivosť“, k názvu už v stredoveku pribudla príp. miesta *-ica* a z hist. tvaru *Pravotica* topon. príp. *-ice* vznikla podoba názvu *Pravotice*, ktorá sa zaužívala.

pravý, -á, -é, adj. nachádzajúci sa na pravej strane, na pravom brehu vodného toku, na pravom svahu údolia a pod., v sloven. *pravý* opak ľavý, podobne v náreč., adj. hist. doložené v spojení *pravá strana* v 16. stor., HSSJ IV. 284 (stčes. *pravý* má význam „priamy, náležitý, pravdivý a pod.“, MŠČS 361, čes. *pravý* opak ľavého, poľ. *prawy* nie ľavý atď.); p. hes. *pravica*.

prázdnov, -a, -o, men. adj. opustený, prázdny priestor, pusté miesto, od koreňa *prázd-* (v slovách *prázdny*, *prázdnota*) príponou men. adj. *-ov*, *-a*, *-o*; viac v hesle *prázdny*. – *Praznoucz* 1414, *Praznolcz* 1428, *Preznovecz* 1438, *Praznow* 1439, *Praznow* 1773, *Praznov* 1808, *Práznov* 1920, *Praznov* 1927, obec *Praznov* je od r. 1980 časťou mesta Považská Bystrica; názov obce

pôvodne mal podobu *Prázdnovec* (porov. dokl. z r. 1414 *Praznouch*), no už v stredoveku nadobudol po odsunutí koncovky *-ovec* podobu *Prázdnov* (porov. dokl. z r. 1439 *Praznow*); názov motivovaný pustým priestorom v blízkosti založenej obce; výklad má oporu v skutočnosti, že obec vznikla uprostred Manínskych vrchov so skalnatým okrajom Súľovských skál (VSO II. 437); nový názov v tvare *Praznov* sa zachoval aj ako názov časti mesta Považská Bystrica.

prázdnovec, m., topon. apel. pusté miesto, miesto nepoužívané, opustené, od koreňa *prázdny* (v slovách *prázdny*, *prázdnota*) príp. priestoru *-ovec* (ako v slove *ľadovec*, v názvoch *Bukovec*, *Jelšovec*), p. heslá *prázdny*, *prázdny*. – *Preznulch* 1183, *Praznouch* 1235, *Preznolch* 1354, *Prazzolch* 1401, *Praznowcze* 1773, *Praznowce* 1808, *Praznowce* 1920, dnes *Praznowce*, obv. Topoľčany; motiváciou názvu bolo pusté, nepoužívané miesto, pri ktorom založili obec, reálnosť výkladu zvyšuje ráz horského chotára (s n. v. 164 – 727 m) s nivou rieky Nitry a s mohutným naplaveným návrším medzi dvoma vodnými tokmi (VSO II. 438); z pôvod. názvu *Prázdnovec* topon. príp. pl. *-ovce* vznikla po úprave dnešná podoba názvu *Praznowce*.

prázdny, -a, -e, adj., **prázny**, adj. ľud. pustý priestor, pustý, v sloven. *prázdny* priestor nič neobsahujúci, bez ničoho, v náreč. *prázny* ničím nenaplnený, adj. *prázdny* doložené v 16. stor., adj. *prázny* v 17. stor., HSSJ IV. 286 n (stčes. *prázdny* i men. adj. *prázden* opustený, zbavený niečoho, ležiaci úhorom, poľ. *próżny* pustý atď.); p. heslá *prázdny*, *prázdnovec*.

pr'žéčin, pr'éčin m. hist. apel. **priečin**, apel. priestor ohradený prekážkou, plotom ako ochrana proti divej zveri; od koreňa *prieč-*, hist. *pr'éč-* (ako v slove *priečka*, hist. *pr'éčka*) príp. miesta *-in* (ako v slove *včelín*, v názve *Badín*); v sloven. dnes *priečin* ohradené miesto, ohrada, v náreč. i *prečin*, *prečinek*, Kál. 523, apel. v podobe *priečin* doložené v 16. stor., HSSJ IV. 439 (v stčesť. blízke *prieča* prekážka, blízke aj srb., chorv. *prečka*, *priječka* závora, v poľ. má apel. podobu *przecznica* atď.) – *Prichen* 1385, *Prechyn* 1469, *Preczin* 1485, *Prečin* 1773, *Prečin* 1920, dnes *Prečin*, obv. Považská Bystrica; názov motivovaný ohradeným priestorom v blízkosti obce s pascami pri otvoroch s cieľom prilákať, uloviť, prípadne zahnať divú zver a tak chrániť domáce zvieratá, hydinu a pod.; výklad potvrdzuje názov obecnej miestnej časti *Vlčí kruh*, ktorý prezrádza, že išlo hlavne o svorky vlkov; názov obecnej miestnej časti *Trstenná* naznačuje, že zastavovať divú zver mal aj trstinou porastený

priestor v blízkosti obce; no vzhľadom na to, že obec už v stredoveku mala vinice (VSO II. 438), možno predpokladať, že podobné oplatenie mali aj vinohrady; hist. názov *Pr'ěčin* po novšej úprave nadobudol podobu *Prečin*, ktorá sa ustálila.

predaj, m. predávanie tovaru alebo iných vecí za peniaze, od koreňa *preda-* (v slove *predať*) príp. *-(a)j* (ako v slove *výdaj*), v sloven. *predaj*, tak aj v náreč., apel. doložené v 18. stor., HSSJ IV. 300 (čes. *prodej*, blízke poľ. *sprzedaż*, srb., chorv. *prodaja* atď.); p. heslá *predajnica*, *predajný*, *predať*.

predajnica, f., hist. apel. obyčajne menšia miestnosť, kde sa niečo predáva, cenný tovar, cenné veci a pod., od apel. *predaj-* príp. miesta *-ica* (ako v slove *tržnica*), v sloven. dnes *predajňa* (čes. *prodejna*, tvorbou blízke srb., chorv. *prodavnica*, *prodavaonica* atď.), apel. je doložené starším záznamom *Predyuich* z r. 1284, ktorý možno čítať *Predajnica*, názov v tejto podobe zanikol a podľa dokladov sa už v stredoveku zaužíval názov *Predajná* (porov. záznam z r. 1441 *Predayna*); viac v hes. *predajný*.

predajný, -á, -é, adj. týkajúci sa predaja, toho, čo je na predaj, od apel. *predaj-* adj. príp. *-ný*, *-ná*, *-né*, v sloven. známe v spojení *predajná miestnosť*, t. j. miestnosť, kde sa predáva, SSJ III. 438, adj. vo forme *predajný* vo význame „čo je na predaj“ je doložené v 18. stor., HSSJ IV. 300 (stčes. *prodajný* čo je na predaj, známe je spojenie *prodajný dóm*, t. j. tržnica, MSČS 364, poľ. *przedajny*, srb., chorv. *prodajni* atď.); p. heslá *predaj*, *predajnica*, *predať*. – *Predynmyh* m. *Predynych*, *Predyuich* 1284, *Prydem* 1358, *Predauia* 1424, *Predayna* 1441, *Predajna* 1773, *Predajna* 1808, *Predajná* 1920, dnes *Predajná*, obv. Brezno; názov motivovaný miestnosťou, kde sa vymieňali cenné veci za iné výrobky alebo za peniaze; z dejín obce je známe, že v stredoveku pri nej boli bane na zlato a železo (VSO II. 438), z toho je zrejmé, že výmenným alebo predajným tovarom bolo zlato a železo vyťažené v baniach; najstaršie doklady možno čítať *Predajnica* (porov dokl. z r. 1284 *Predyuich*), prípad. podľa záznamu z r. 1424 (*Predauia*) *Predajňa*, no novšie záznamy *Predayna* z r. 1441, *Predajna* z r. 1773 naznačujú, že už v stredoveku sa ustálil názov v tvare adj. *Predajná*, ktorý sa zachoval dodnes.

predať, verb. uskutočniť predaj výmenou tovaru alebo za peniaze, v sloven. *predať*, tak aj v náreč., verb. doložené v tvare *predať* v 16. stor., HSSJ IV. 301 (čes. *prodati*, poľ. *sprzedać* atď.); heslá *predajnica*, *predajný*, *predaj*.

Presedľane, pl. hist. ľud. živý názov obyvateľov povinných v službách panstva presedlávať konské alebo iné záprahy na odpočinkovej stanici ťahúňov; – *Prezlen* 1280, *Perezlen* 1322, *Prezyerany* 1773, *Presel'any* 1920, *Presel'any* 1927, dnes *Presel'any*, obv. Topoľčany; názov v hist. záznamoch zrejme s náreč. zmenou *dl* na *ll* (k tomu Kr. VSJD 73, 227), pričom v maďar. záznamoch zmenu *dl* na *ll* mohla ovplyvniť aj rovnaká zmena v prevzatých slovách (k tomu Šm. Vd 519 s dokl. *villa* zo slovan. *vidly*), názov motivovaný zamestnaním obyvateľov v službách panstva presedlávať kone alebo aj iné ťahúne povozov, prípadne sa starať o záprahy v čase ich odpočívania na prepriahacej stanici; výklad potvrdzuje údaj o stajni pre kone v blízkosti obce v 12. stor. v lat. *de stabulo equorum* (CD I. 66), v preklade stajňa pre kone, napokon výklad potvrdzuje aj hist. maďar. názov susednej obce *Lovász* (*Luaz* 1264, *Lowazy* 1532, dnes *Koniarovce*) utvorený z maďar. apel. *lovász* koniar, ako aj hist. názov obce *Elefant* (*Elephant* 1113, *Elefant utraque* 1337, dnes *Dolné a Horné Lefantovce*) z hist. apel. *elefant* slon, tu iste ako ťažné zviera v záprahu smerujúcom z arab. krajín; v sloven. prostredí z pôvod. názvu *Presedľane* po náreč. zmene *dl* na *ll* (cit. Kr. VSJD) vznikla podoba názvu *Presell'ane* a z nej po novšej úprave topon. príponou pl. *-any* nadobudol názov obce dnešnú podobu *Presel'any*.

Obec s rovnakým názvom s orientačným prívl. *Presel'any nad Ipľom* je dnes časťou mesta Šahy; z hist. názvov na seba upozorňuje najstarší záznam *Prilscan* z r. 1156 (VSO II. 439), ktorý možno čítať *Prisedľane* a vyložiť zo slovesa *prisedlat'* vo význame „prisídliť“, no záznam je jediný (porov. záznam *Perezlen* z r. 1245, prípad. novší záznam z r. 1808 *Pereslany*), preto je reálne predpokladať, že ide o chybu pisára, no nemožno vylúčiť vzhľadom na ďalšie záznamy, že názov v sloven. prostredí mal podobu *Presedľane* a bol rovnako motivovaný ako názov v predchádzajúcej časti hesla a že neskôr sa v maďarskom prostredí aj rovnako vyvíjal (porov. maďarské názvy oboch obcí *Pereszlény* a *Nyitrapereszlény*).

LITERATÚRA

Brück. – BRÜCKNER, Aleksander: Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza Powszechna 1957.

CD I. – Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Pripravil R. Marsina. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1971.

HSSJ I. – VII. – Historický slovník slovenského jazyka. I. – VII. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991 – 2008.

Kál. – KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Banská Bystrica: Nákladom vlastným 1923.

Kr. VSJD – KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského 2009.

Mch. – MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Academia 1968.

MSČS – BĚLIČ, Jaromír – KAMIŠ, Adolf – KUČERA, Karel: Malý staročeský slovník. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1978.

St.SJ II. – STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. II. 2. vyd. Bratislava: Literárne informačné centrum 2004.

SSJ I. – V. Slovník slovenského jazyka. I. – V. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1965.

Šm. Vd – ŠMILAUER, Vladimír: Vodopis starého Slovenska. Bratislava a Praha 1932.

Var. SNRS – VARSÍK, Branislav: Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prezvanie Maďarmi v 10. – 12. storočí [Príspevok k etnogenéze Slovákov]. Red. J. Kačala. Bratislava: Veda 1990.

Vas. I. – IV. – VASMER, Maks: Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka. I. – IV. Pripravil O. N. Trubačev. Moskva: Izdatel'stvo PROGRES 1964 – 1973.

VSO I. – III. – Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. I. – III. Red. M. Kropilák. Bratislava: Veda 1977 – 1978.

SKRATKY

adj. – adjektívum; adv. – adverbium; apel. – apelatívum; a pod. – a podobne; atď. – a tak ďalej; cit. – citovaný; čes. – český, český jazyk; dokl. – doklad; f. – femininum; hes. – heslo; hist. – historický; hydronym. – hydronymický; chorv. – chorvátsky, chorváččina; lat. – latinský; lit. – literatúra; ľud. – ľudový; m. – meter; m. – maskulínium; m. – miesto, namiesto; maďar. – maďarský; men. adj. – menné adjektívum; náreč. – nárečie; morav. – moravský; n. – nasledujúci; n. – neutrum; n. v. – nadmorská výška; nem. – nemecký; obv. – obvod; orientač. – orientačný; p. – pozri; pl. – plurál; poľ. – poľský, poľský jazyk; pomaďar. – pomaďarčený; porov. – porovnaj; pôvod. – pôvodný; príp. – prípona, prípad. – prípadne; prívl. – prívlastok; r. – rok; psl. – praslovanský, praslovančina; rus. – ruský; sloven. – slovenský, slovenčina; srb. – srbský, srbčina; stčes. – staročeský; stčest. – stará čeština; stor. – storočie; stpoľ. – staropoľský; t. j. – to jest; topon. – toponymický; topon. adj. – toponymické adjektívum; topon. apel. – apelatívum vyskytujúce sa len v názve osobitnou formou; verb – verbum; zdrob. – zdrobený, zdrobenina; zdrob. príp. – zdrobňovacia prípona

Poznámka redakcie. – Touto časťou sa, žiaľ, seriál prof. PhDr. Rudolfa Krajčoviča, DrSc., končí. Vychádzal od začiatku roka 2007. Posledných päť častí, ktoré nám autor stihol odovzdať, sme uverejňovali po jeho smrti.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Podoby názvov chorôb v slovenských nárečiach

MILOSLAV SMATANA

Choroby a ochorenia vníma ľudstvo ako prirodzenú a neoddeliteľnú súčasť života, no napriek tomu sa nájde len málokto, kto o nich hovorí rád a s nadšením. Rozpravy na túto – skôr tabuizovanú – tému sú časté takmer ako tie o počasí, prebiehajú však v rovine opatrných zvedavých otázok, prípadne žiadostí a prosieb o dobrú radu či pomoc. Ľudia si medzi sebou odovzdávajú nové poznatky a zistenia, ako si s tou-ktorou chorobou poradiť, čo na ňu zaberie najlepšie a pod.

Ani v rubrike *Zo studnice rodnej reči* za vyše dvadsať rokov jej trvania téma choroby nebola častá. Okrajovo sa jej dotýkajú niektoré príspevky zaradené do knihy pomenovanej podľa našej rubriky (2005) v kapitolkách *Ajhl'a, človek* (*Tá zubatá kmotra s kosou, Nad Kerestúrom slniečko vychodí a bolesť zachodí, O slove špitál* a iné). Priamo chorobám sa venuje napríklad článok *Tretiačka a štvrtáčka* z tej istej knihy, ktorý opisuje pomenovanie zimnice motivované poradím dňa, v ktorom sa ešte nedoliečená choroba znovu opakovala, a príspevok *O zlatenici* (t. j. hepatitíde, žltacke) uverejnený v druhom výbere *Zo studnice rodnej reči 2* (2014) v kapitole *Čože tá kvári, človeče?*

Neprijemná téma súvisiaca s ochoreniami a chorobami ponúka množstvo pozoruhodných a zaujímavých lexém, ktoré tvoria značnú časť nespisovnej (ale i spisovnej) slovnej zásoby. Pomenovania v nej obsiahnuté označujú nielen bežné či závažné choroby ľudí, menej známe ochorenia, rôzne pome-

Článok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA Slovník slovenských nárečí č. 2/0105/14.

V príspevku sa uvádzajú názvy obcí a ich okresov v súlade so zásadami využitými v Slovníku slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (p. Slovník slovenských nárečí I., 1994, s. 38 – 39).

novania neznámych chorôb, napríklad z urieknutia, ale aj výrazy súvisiace s priebehom ochorenia, ich liečením a slová označujúce poranenia, rany, rôzne bolesti, telesné postihnutia a pod. Súčasťou uvedenej tematiky sú aj nárečové pomenovania súvisiace s chorobami zvierat a pomenovania chorôb úžitkových rastlín (viniča, ovocných stromov, tabaku a pod.), vína atď.

Bohatstvo a rôznorodosť lexém týkajúcich sa chorôb vyplýva pravdepodobne z faktu, že v minulosti bolo zdravie človeka a jeho udržanie viac-menej v rukách prostého ľudu. V čase, keď lekári boli vzácnosťou a ich služby boli v niektorých prípadoch nezaplatiteľné, zohrávali dôležitú úlohu liečiteľia z radov obyčajných ľudí. Tí, ktorí sa v liečení vyznali viac ako bežní smrteľníci, boli miestnym spoločenstvom uznávaní a mali v očiach ostatných významné a vážené postavenie. Vedeli napraviť zlomenú či vyklbenú končatinu, vytrhnúť deravý zub, prerezať vred, pomôcť na svet potomstvu. A nielen to. Koňom liečili kach, kravám uľavovali pri zdutí, zahánali ľak a kľatby, odrábali od zlých čarov, urieknutia a zlého úmyslu. Boli to poväčšine ženy – rôzne bylinkárky, baby, babicule, veštice, vedmy, jasnovidky, bohyne, ktoré na jednej strane mohli byť vnímané ako čarodejnice alebo bosorky, na druhej strane je pravdou, že ich vzácne schopnosti zachránili nejaký život a v niektorých oblastiach sa stali liečiteľské počiny týchto žien doslova legendou.

Rozličné podoby choroby ponúkajú široké spektrum možností spracovania. Predmetom tohto príspevku sú nárečové názvy slova *choroba*, slovné spojenia súvisiace s týmto podstatným menom, slovesné vyjadrenia upadnutia človeka do nemoci a frazeológia týkajúca sa témy chorôb. Najčastejším pomenovaniam chorôb ľudí, názvom pre ochorenia zvierat a rastlín a ďalším nárečovým pomenovaniam súvisiacim s chorobami a ich liečením bude v rámci tejto rubriky venovaný iný (nadväzujúci) príspevok.

Najrozšírenejšími všeobecnými pomenovaniami pre ochorenie, poruchu zdravia, sú v nárečiach aj v spisovnej slovnej zásobe podstatné mená *choroba* a *nemoc*: *Chorobi ňeopchod'ili aňi starih, aňi d'eti* (Žaškov, o. Dolný Kubín); *Od Vianodz do Nového roku ňesmie sa biel'it', mazať, abi ňeprišla choroba do domu* (Turčiansky Peter, o. Martin); *Al'e ottedi žiadnej takej zvlášnej choroby ňebolo* (Podmanín, o. Považská Bystrica); *A ňej idze to širim švetom, tota choroba* (Krivany, o. Sabinov); *Nemoc te fšša najde* (Kameňany, o. Revúca); *Ras som prechlalla, a už mám nemodz na*

krku (Valaská Belá, o. Prievidza); *Niekeré zelinki sú dobré na vádz nemocí* (Chocholná, o. Trenčín). Adjektíva *ňemocní* a *chorí* dobre ukazujú aj na zemepisné rozšírenie základných podôb substantívnych pomenovaní ochorenia: prvé z nich je poväčšine rozšírené na území so západoslovenskými nárečiami a prídavné meno *chorí* je príznačné pre väčšinu stredoslovenských a východoslovenských nárečí.

Od slovotvorného základu slova *chorý* (*choroba*) pochádzajú odvodené názvy *chorosc*: *Do ňeho še žadna chorozdz ňeulapi* (Spišské Podhradie, o. Levoča), *choros* (Rochovce, o. Rožňava) a *chorota* (s expresívnou zveličenou podobou *chorotisko*): *Dostal jakúsi chorotu* (Veľké Rovné, o. Bytča); *Že pridu take choroti, co ňebudze dochtora, žebi pomuch* (Vranov); *Chorotu mau, co ho celo šverbelo* (Sobrance); *Nále také mám chorocisko!* (Veľké Rovné, o. Bytča).

Spomenutý základný význam majú tiež (v príslušných nárečových podobách) pomerne rozšírené výrazy *neduh*, *neduha* (aj už zastarané záhorské *nedouha*), *nezdara*, ale aj lexéma *cholera* (*kolera*), ktorá okrem svojho základného významu (ťažká nákazlivá črevná choroba) je expresívnym označením choroby všeobecne: *Ňigdo sa ňedozvie, čo to má za ňeduch, to oňi tajja* (Návojevce, o. Topoľčany); *Šelijaké ňeduhi ma trápá, ale ňepoddán sa!* (Lapáš, o. Nitra); *Ledvá sa s toho neduhu vilekuvav* (Červeník, o. Hlohovec); *ťaská ňeduha* (Blatnica, o. Martin); *nedouha* (Brodské, o. Skalica); *Teda hento* (reumatická horúčka) *ma poránno sklátelo, mén živote prvi rás sa ma taká nezdera chitela* (Nemšová, o. Trenčín); *Akúsi koleru som chitiu* (Likavka, o. Ružomberok). Aj podstatné meno *nezdravota* chápu ľudia na niektorých nárečových územiach ako čosi škodlivé (vo význame „škodlivosť, choroba“): *Šitká nezdravota ti sákaním vinde* (Kopráš, o. Revúca); *Sňeh z děščem, to je samá nezdravota* (Brodské, o. Skalica).

Ďalšie lexémy označujúce chorobný stav človeka sú v slovenských nárečiach v opisovanom význame menej časté, skôr zriedkavé. Také je slovo *skaza* zo Studenca v okrese Levoča: *Dostal skazu na pluca* (tu však môže ísť o konkrétnu chorobu – tuberkulózu), expresívne slovo v ženskom rode *čierieda* známe v časti severotrenčianskych nárečí: *Jakú čieriedu to má tá Verona?* (Čičmany, o. Žilina) a záhorské expresívne slová *skapalina* a *skapatina*: *Já nevím, co je to se mnú, jakásik skapalina na mia leze, aňi jest sa mi nesce* (Skalica); *Mosél sem f té repie prestidnúť, lebo cítím, že jakásik skapatina na mia leze* (Skalica).

Skôr vo význame „hromadná nákaza, epidémia“ ako „choroba“ sa využívali pomenovania *nákaza*: *Akási nákaza na svet prišla a ľudia mreli zaradom* (Ležiachov, o. Martin); *Volakedi chodzili po ludoch šelijaké nákazi jako mor a kolera* (Ružindol, o. Trnava), expresívne slovo v ženskom rode *plaň* (v Slovníku slovenských nárečí uvádzané s významom „niečo škodlivé, pliaga, choroba, epidémia“): *Plno chorich f celé dedžine, to taká plan chodží po ludžoch* (Brusník, o. Revúca) a lexéma *pliaga*: *Boh dopustiťu na nás tú pl'iagu* (Staré Hory, o. Banská Bystrica); *Dicki sa na ludzi privali jakási plága* (Bošáca, o. Trenčín).

V spojení s prídavnými menami vo funkcii prívlastku dostávajú podstatné mená *choroba* a *nemoc* konkrétne významy, napríklad *suchá choroba* (Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom), *sucha chorosc* (Dlhá Lúka, o. Bardejov), *suha horosc* (Smižany, o. Spišská Nová Ves), *suchá nemoc* (Šurany, o. Nové Zámky; Stupava, o. Bratislava), *suchá ňemoc* (Brvnište, o. Považská Bystrica) sú všetko označenia nákazlivej choroby zasahujúcej najmä pľúca – tuberkulózy.

Množstvo nárečových pomenovaní, v ktorých sú slová *choroba*, *nemoc* a ich odvodeniny súčasťou slovného spojenia, má nervová choroba so spisovným názvom padúcnica (epilepsia) prejavujúca sa záchvatmi a kŕčmi. Jej základná charakteristika sa odráža v spojeniach *zlá choroba* (Kraľovany, o. Dolný Kubín; Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom), *mrcha choroba* (Selce, o. Krupina; Turíčky, o. Lučenec), *porobená choroba* (Ivanka pri Dunaji, o. Bratislava), *ňedobra horosc* (Smižany, o. Spišská Nová Ves), *plana horosc* (Letanovce, o. Spišská Nová Ves), *ňedobra chorota* (Nižný Hrabovec, o. Vranov); *mrcha nemoc* (Nitriansky Hrádok, o. Nové Zámky; Lukáčovce, o. Hlohovec). V záhorských nárečiach je epilepsia známa ako *padúci nemoc* (Hlboké, o. Senica; Stupava, o. Bratislava) a v časti východoslovenských nárečí ju poznajú ako *padacu chorobu*: *Mal padacu chorobu, to chockedi z ňim narabialo po žemi* (Brezovica, o. Sabinov).

Pre vírusové ochorenie centrálneho nervstva označované v spisovnom jazyku spojením *detická obrna* sa v Štefanove (o. Senica) zaužívalo označenie *anglická choroba*, no v neďalekej obci toho istého okresu spojenie *anglická nemoc* (Rozbehy) označuje chorobu kostí, rachitídu, krivicu. Ten istý význam má aj *anglická choroba* v obci Benice (o. Martin) a *anglicka horosc* v Spišskom Štvrtku (o. Levoča). Priezračným pomenovaním *cukrová*

ňemoc pomenúvajú v Rozbehoch na Záhorí cukrovku a spojením *cigaňska choroba* sa v Záhradnom (o. Prešov) označuje očná choroba trachóm.

V prípade, že choroba niekoho zasiahla alebo prešla z postihnutej osoby na zdravú, použili v severošarišských nárečiach sloveso *prejať sa*: *Prejme še i na mňa tota chorosc* (Gerlachov, o. Bardejov). Pre náhly a prudký prejav chorobných príznakov, záchvat, poznajú v spišských nárečiach pomnožné podstatné meno *kremfi*: *Genglive dzecko lechko dostaňe kremfi* (Spišský Štvrtok, o. Levoča); *Kremfi ho chicili* (Studenec, o. Levoča). Nevoľnosť pred chorobou označuje v časti severotrenčianskych nárečí slovo *ňevola*: *Cícim akúsi ňevolu, možno mám horúčku* (Bytčica, o. Žilina) a chorobná slabosť, malátnosť má v západoliptovských nárečiach označenie *obida*: *Akási obida id'e na mňa* (Sliače, o. Ružomberok).

Ak niekto ochorel, mohli to v Závadke nad Hronom (o. Brezno) signalizovať spojením *padnúť do choroby*. Spojenie *dac chorotu* zo Sobraniec znamená „spôsobiť bolesť, chorobu“.

Prípady upadnutia do choroby v slovenských nárečiach najčastejšie pomenúva štvorica slovíes *ochorieť, pochorieť* (príp. *pochorieť sa*), *onemocnieť* a *onezdravieť*. Slovesá so základom *chor-* sa vyskytujú hlavne vo východoslovenských a čiastočne v stredoslovenských a západoslovenských nárečiach: *Ochorela som potom, dostala som srce klopaňá* (Vaňovka, o. Námestovo); *Ja som mohla bidz lepšia roba, aľe som ochorela na srcco* (Súľov, o. Bytča); *Dzeci še mi pochoreli* (Studenec, o. Levoča); *Ke_dachto še pochorel, ta prišol ambulanc a ho vzał* (Čížatice, o. Košice). Sloveso *onemocnieť* je v časti severostredoslovenských nárečí a v juhozápadoslovenských nárečiach: *Potom onemocnel, dostal suchoti* (Valaská Belá, o. Prievidza); *On len náhle oňemocňeu* (Veľké Bielice, o. Topoľčany); *Porodžila sinka a tak onemocňela, aňi víc nestala* (Dúbravka, o. Bratislava) a aj sloveso *onezdravieť* je čiastočne v stredoslovenských a západoslovenských nárečiach: *Doma oňezdraveu* (Horná Lehota, o. Dolný Kubín); *Brata mlačiho som mala ženca a potom mi oňezdraveu* (Tlmače, o. Levice); *Strojela sa ídz do roboti, aľe oňezdravela* (Dunajov, o. Kysucké Nové Mesto); *Tak som tam robil, ale som já potom onezdravil* (Krakovany, o. Piešťany). S nádychom frazeológie a menej časté je v tomto význame dokonavé sloveso *padnúť* v spojení so substantívom *choroba*: *Potom naostatku padnuu mi muž za sed'em rokou do choroby* (Závadka nad Hronom,

o. Brezno); *Ak šlovek padne do chorobi, už ho nihto nekce vác poznač* (Kameňany, o. Revúca).

Bohatá je frazeológia týkajúca sa chorôb. Vari všetci poznajú výroky *Mladosť – radosť, staroba – choroba* alebo *Staroba – hotová choroba*, ktoré naznačujú neveselú perspektívu osôb s pribúdajúcim vekom. A. Záturecký v svojej zbierke slovenských prísloví, porekadiel a úsloví (Tatran, 1975) uvádza ďalšie rokmi overené pravdy, napríklad *Dlhá choroba – hotová smrť; Choroba nikoho nepopraví* alebo *Jedno zdravie a chorôb sto* (s. 117).

Ak niekto ochorel, zvyčajne ľudia konšatovali: *Pán Boh naňho doložíu chorobu* (Slovenské Pravno, o. Martin). Výrok *d'eti s chorobami rastú* (Jásenová, o. Dolný Kubín) značí, že detstvo často sprevádzajú isté choroby, ale i fakt, že chorobami s ľahším priebehom sa detský organizmus spevňuje, zocelňuje. Zmierenie s doľahnutím choroby a nepriazňou osudu naznačuje doklad *Keď má ras Pán Boch chorobu naložiť, naloží* (Lipovec, o. Martin). V Kendiciach (o. Prešov) odháňali ochorenie želaním *Ľeh idze chorosc po huroch, po ľesoch*, pričom tajne dúfali, že ich choroba obíde. Lenivci by sa mali mať na pozore, pretože chorobu môže podľa niektorých tvrdení spôsobiť lenivosť: *Lenivoz hotová choros* (Rochovce, o. Rožňava). A naopak, podanie pomocnej ruky je vždy vítané: *Lepšia pomoc jako nemoc* (Stará Turá).

Je všeobecne známe, že prejedanie škodí zdraviu, čo potvrdzujú aj vety *Kde sa mnoho pije, žere, tam otvára nemoc dvere* (Záturecký, s. 102), *Modz jedel – modz nemocí* (Bošáca, o. Trenčín) a tiež žartovná poznámka o niekom, kto nadmerne priberá, tučnie: *Chitá sa jej (ženy) sviňská nemoc* (Bošáca, o. Trenčín). Dnes už zriedkavý záhorský výraz *magirovat* znamená, že niekto ochorenie iba predstiera, simuluje (margiruje), t. j. že mu nič nie je. Doklad pochádza z obce Kúty v okrese Skalica: *Nic mu neňi, to enem tak magiruje!* O simulantovi zvykli v Šuranoch poznamenať: *Neni mu ani korela, len sa robí, že je nezdraví*. Neraz svoju predstieranú chorobu využíval simulant na úkor skutočne chorého: *Chorý zdravého nesie, a sám ledva lezie* (Záturecký, s. 289). O predstieranej chorobe vypovedá aj veta zo Slovenského Pravna v okrese Martin *Dobrá bolesť, čo dá pojesť* alebo výrok *Že vraj chorý – a je ako bársktorý* (Záturecký, s. 262).

Horšie bolo, ak na človeka doľahla *ňevil'ičiteľna chorosc* (Remeniny, o. Gíraltovec) – postihnutému človeku bolo v tom prípade naozaj ťažko pomôcť a zostávalo len dúfať v nápravu: *To je neviliašiteľná chorošč*

(Kameňany, o. Revúca); *Hovorá, že má ňeviléčiťelnú chorobu, že je len kozd' a koža* (Lapáš, o. Nitra). V ťažkej chvíli nezostávalo maródovi nič iné, len si povzdychnúť: *Abo mi odraži, abo me poraži* (Humenné), t. j. „bud' sa mi ul'áví (v bolesti, chorobe), alebo zomriem“.

Ak sa predsa len niekto vyliečil z ťažkej choroby, zvykli v Bošáci (o. Trenčín) poznamenať: *Nasipal smrci maku*. Keď sa človek ako-tak vystrábil, mohol si vydýchnuť a sám pre seba povedať tak ako šťastlivec z Dlhej Lúky (o. Bardejov): *Odľehlo mi po chorobe*.

Ktovie, či aj obyčajná nádcha nemá pozitívny význam pre celkové zdravie človeka, pretože podľa skôr žartovných výrokov *Natka d'evät' choruob odháňa* (Podkonice, o. Banská Bystrica) a *Nátka d'evaterú ňemodz odháňa* (Bošáca o. Trenčín) sa počas nádchy iná choroba človeka nechytí, resp. po prekonaní ľahšej choroby je telo odolnejšie.

Osobitnú skupinu frazeológie spojenej s neduhmi ľudí tvoria nepravdivé expresívne výrazy hnevu, zahrešenia, kliatby a nadávky so želaním privodiť na niekoho (na niečo) ochorenie alebo niečo zlé, v ktorých pomenovanie nemoci (resp. niečoho, čo sa spája so zlyhaním organizmu) zohráva kľúčovú úlohu. Sú to výroky typu *Bohdaj te zlá nemodz metala!* (Nandraž, o. Revúca); *Idz do chorobi!* (Studenec, o. Levoča); *Mor ťi oca tvojho!* (Sebedražie, o. Prievidza); *Porazilo bi ťe!* (Betliar, o. Rožňava) a pod.

Chorobám s názvami takmer zhodnými v nárečiach a v spisovnom jazyku, či už bežným ako nádcha, chrípka, osýpky a i., alebo aj vážnejším, napríklad záškrt, tuberkulóza, obrna, ale aj pomenovaniam chorôb typickým iba pre nárečia, neraz takmer záhadným, ako napríklad *beťah*, *hluška*, *hostec*, *hrizňa*, *húser*, *koza*, *kuri šľep*, *obieška*, *oheň*, *vľciafka*, *zrádnik*, sa budeme ešte venovať v ďalšom príspevku.

LITERATÚRA

Kartotéka Slovníka slovenských nárečí Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

Slovník slovenských nárečí. 1., 2. zv. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994, 2006.

ZÁTURECKÝ, Adolf Peter: Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. Bratislava: Tatran 1975.

760 s.

ROZLIČNOSTI

Nový význam slova krusta

Cudzím slovom *krusta* (z lat. *crusta* „kôra, povlak“) sa všeobecne označuje tvrdý tenký povlak, obyčajne na niečom mäkkom, napr. *ľadová krusta*, *betónová krusta*, *magnezitová krusta*, *cementová krusta*, *tvrdá krusta snehu*. Väčšina výkladových slovníkov zachytáva slovo *krusta* ako termín, ktorý sa používa vo viacerých odboroch: v lekárstve sa ním označuje vrstva zoschnutej krvi na rane, chrasta, v geológii pevná kôra na povrchu vápnitých pôd, v chémii zhluk kryštálov na povrchu kvapaliny, v technike obklad steny z rozličných materiálov. Slovník súčasného slovenského jazyka (2. zv., 2011 – SSSJ) i Veľký slovník cudzích slov (2008 – VSCS) uvádzajú pri slove *krusta* aj význam z oblasti potravinárstva: „bie-ly ozdobný citrónovo-cukrový okraj pohára, v ktorom sa podáva miešaný nápoj, ľadový povlak“ (SSSJ), „miešaný nápoj lahodnej chuti, podávaný v pohároch na okraji s citrónovo-cukrovou ozdobou“ (VSCS; tento výklad je nepresný, keďže nejde o pomenovanie nápoja, ale ochuteného okraja na pohári s nápojom).

Novšie sme však zaznamenali ďalší význam slova *krusta*, a to z oblasti gastro-nómie, ktorý potvrdzujú početné doklady na internete: *Pri pečení mäsa je dôležité časté polievanie výpekom, aby sa kôrka – krusta nepripálila.* – *Ryby pečte, kým krusta nezozlatne.* – *Vytvorí sa krusta zabraňujúca vysušeniu pokrmu vnútri.* – *Na povrchu pečiva sa vytvorila chrumková krusta.* – *Z mrveničky vznikne lahodná krusta.* Slovo *krusta* sa objavuje tak v názvoch mäsových alebo zeleninových je-dál, ako aj v názvoch múčnikov či dezertov: *kura s parmezánovou krustou, plne-ný baklažán s cesnakovou krustou, karfiol zapekaný v kari kruste; rýchly koláč s orieškovou krustou, vanilkový krém s karamelovou krustou.* Výrazom *krusta* sa v receptoch na internete nazýva upečená chrumková kôrka na jedle. V tomto vý-zname sa k nám slovo *krusta* dostalo z anglického slova *crust*, ktoré má takisto pôvod v latinčine. Aj keď prijímanie nových výrazov či rozširovanie významov slov vo väčšine prípadov jazyk obohacuje, je dobré v tomto prípade nezabúdať na slovo *kôrka*, napr. *Na povrchu pečiva sa vytvorila chrumková kôrka.*

Silvia Duchková

SPRÁVY A POSUDKY

23. ročník medzinárodnej súťaže Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko bol venovaný Ľudovítovi Štúrovi

Začiatkom júna sa už viac ako dvadsať rokov v Nových Zámkoch schádzajú mladí milovníci slova, aby si prevzali ocenenia za svoje „tvorivé počiny“ v medzinárodnej súťaži *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*. Slávnostným vyhodnotením vyvrcholil v Nových Zámkoch 4. júna 2015 jej 23. ročník.

Vyhlasovateľmi tohto ročníka súťaže boli Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, Ministerstvo kultúry SR, Matica slovenská, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Spolok slovenských spisovateľov, Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, s. r. o., Štátny pedagogický ústav, Úrad Slovákov žijúcich v zahraničí, Vydavateľstvo Matice slovenskej.

V školskom roku 2014/2015 sa do celoslovenského kola súťaže prihlásilo 96 základných a stredných škôl zo Slovenska, 19 základných a stredných škôl s vyučovacím jazykom slovenským zo zahraničia a Slovenské centrum detí Lipka pri Kostole Sv. rodiny z Lindenu v USA.

Odborné porotkyne v piatich trojčlenných porotách hodnotili 518 prác (415 zo Slovenska a 103 zo zahraničia): v 1. kategórii (1. stupeň ZŠ) posúdili 136 prác, v 2. kategórii (2. stupeň ZŠ a 1. – 4. ročník osemročných gymnázií) 230, v 3. kategórii (stredné školy) 49 súťažných prác. Zo Spojenej školy v Komárne prišla do súťaže aj jedna literárno-výtvarná práca so spoločným textom.

Žiaci základných a stredných škôl sa vo svojich prózach i básňach zamýšľali nad rodným jazykom, jeho jedinečnosťou, vyznávali sa zo svojho vzťahu ku krajine, kde sa narodili a kde žijú. Svedčia o tom aj nesledujúce ukážky:

Jazyk a reč a či reč a jazyka

Aký je v tom rozdiel? No predsa taký:

Ukážky prác sú prevzaté zo zborníka *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko* 23. ročník. Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, 2015, 84 s. ISBN 978-80-969512-9-1.

*Jazyk je recept na punčový rez a čerstvý rez na tanieri je reč.
Naša reč! Slovenská...*

(Barbora Bieliková, 9. ročník ZŠ, Gbelce)

*Pozvali raz Slovenčinu na svetovú výstavu,
zatúžili vidieť našu písmenkovú zostavu.
Vyslaný bol zo Slovenska fešný okáň,
je to taký pochábel' prezývaný vokáň.
Nad písmenom „o“ si poletuje natesno,
tento figel' spôsobuje zvučné čudesno.*

(Tadeáš Madlen, 7. ročník ZŠ, Sliač)

*Slovensko. Malá bodka na mape. My však dobre vieme, čo tá bodka znamená, a pri-
dáme k nej zámená: moja, tvoja, naša.*

(Jakub Petruška, 6. ročník ZŠ, Prešov)

Zahraniční účastníci zo Srbska, Chorvátska, Maďarska, Rumunska a USA súťažili vo 4. kategórii, do ktorej prihlásili 103 súťažných prác. Vyjadrili v nich svoj vzťah k zemi i jazyku svojich predkov:

*Prečo mám rada Slovensko? Poviem vám. Slovensko mám rada, pretože je to
Slovensko. A ja som Slovenka.*

(Una Brtková, 4. ročník ZŠ, Kovačica, Srbsko)

*Prvý dar človeka pri jeho zrode je jeho mat', ohnisko a jeho vlast'. Ja mám dve vlasti.
Jednu rodnú, druhú mi rodičia do daru nechali. ... Mat' mi dala nebeský dar, jej zdedené
dedičstvo. Prosiť a poďakovať sa v reči, ktorou aj ona do sveta vkročila. ... V mladosti
len zo slov matky dozvedala som sa o vlasti jej predkov a dozvedela som sa, že sa volá
Slovensko. Dar, ktorý som zdedila, navždy mi zostane milý. Budem vedieť s ním cez život
kráčať a svedčiť o matke a jej vlasti.*

(Monika Bučeková, 8. ročník ZŠ, Josipovec, Chorvátsko)

*Slovensko je:
láskavé srdce mamy,
otčina našich predkov,
veniec poľných kvetov,
emblém môjho národa.
Náruč, ktorá pevne drží
Slovákov spolu odpradávná,
kolískou je pre ich deti,
oporou v ťažkých časoch.*

*Slovenčina je:
láskavá reč matkina,*

*ospevovaná Sládkovičova Marína,
veniec pestrofarebných slov,
encyklopédia našich predkov.
Nádherný jazyk náš,
čarovné znenie máš,
inšpiruješ básnikov,
novinárov – slova majstrov
a všetkých Slovákov!*

(Anna Mária Šinková, 11. ročník lýcea, Nadlak, Rumunsko)

Odborné poroty udelili päť hlavných cien, päť cien poroty, päť osobitných cien poroty, 51 čestných uznaní, cenami odmenili šesť učiteliek a štyri školy. V 2. kategórii bola udelená aj jedna mimoriadna cena primátora mesta Nové Zámky a vo 4. kategórii jedna osobitná cena predsedu Matice slovenskej.

Uplynulý ročník súťaže sa niesol v znamení výročí významných udalostí – 110. výročia úmrtia Jána Francisciho-Rimavského, 105. výročia narodenia a 40. výročia úmrtia básnika Jána Kostru, 110. výročia narodenia a 55. výročia úmrtia spisovateľa Františka Hečka, 90. výročia narodenia spisovateľa Vladimíra Ferka, 10. výročia úmrtia spisovateľky Kláry Jarunkovej i 220. výročia narodenia významného slovenského literáta, etnografa a historika Pavla Jozefa Šafárika:

A narodil sa človek...

Narodil sa v roku 1775 v malebnej obci Kobeliarovo. Vtedy ešte nikto nemohol tušiť, že z tohto dieťaťa raz vyrastie Človek, hrdý Slováč, básnik spisovateľ, historik a etnograf. Rodičia Šafárikovci mu dali meno Pavol Jozef.

(Lukáš Luknár, 1. ročník gymnázia, Galanta)

Mnohé súťažné práce však boli venované azda najvýznamnejšiemu výročiu pripadajúcemu na tento rok – 200. výročiu narodenia Ľudovíta Štúra. Vláda Slovenskej republiky vyhlásila rok 2015 za Rok Ľudovíta Štúra, za rok venovaný jednej z najvýznamnejších osobností slovenského národného obrodovania 19. storočia, predstaviteľovi slovenského literárneho romantizmu, kodifikátorovi spisovnej slovenčiny, iniciátorovi a vydavateľovi prvého politického dvojtyždenníka Slovenskej národnej noviny s literárnou prílohou Orol tatránski, ktorého 170. výročie založenia si tiež v tomto roku pripomíname:

Vďačka Štúrovi

*Bolo to už dávno, tie časy sú už preč,
nemohli sme používať materinskú reč.*

Museli sme znášať útlak, pokoru.
 Ťažké časy nepriali nášmu národu.
 Celou dlhou históriou sme sa hľadali.
 Za národ a slobodu boj sme nevzdali.
 Ten boj bol veľakrát predĺhý a tuhý,
 aby sme už neboli na svojom tí druhí.
 Osvietenenci zobúdzajú starú Európu,
 Slováci u Habsburgovcov potichučky klopú.
 V Uhorsku sa prst zodvihol, sú mu trňom v oku.
 Slováci, a to je kto?
 Že národ, pche, preč s ním, preč!
 Ak to inak nebude, nech rozhodne meč.
 Nebolo už možno vrátiť čas minulých rokov.
 Všade vôkol padá jarmo feudálnych okov.
 Nestačí však v ruke meč,
 národ má mať vlastnú reč.
 Iba rôzne nárečia nie každého presvedčia.
 Túžby nášho národa hlásia srdcia zvonov,
 prichádza čas obrodu meruósmych rokov.
 Bolo treba zbúrať veľký, starý múr,
 pomohol nám veľký Slováč,
 náš Ľudovít Štúr.
 Pomohol nám uzákoniť krásnu slovenčinu.
 Píšem o ňom s veľkou vďakou,
 on vždy myslel na Slovákov.
 Škoda, že sa nedožil
 týchto rokov, týchto chvíľ.
 Potešil by svoju myseľ,
 že tá práca mala zmysel.
 Verím, že z nebička svieti jeho hviezdica.
 Zvrchu na nás ticho hľadí,
 ten pohľad mu dušu hladí.
 Neveril na náhodu.
 Život svoj dal národu.
 Ak by však žil ešte raz,
 spravil by to pre nás zas.

(Lucia Ninisová, 7. ročník ZŠ, Nové Zámky)

Ľudovít, náš kráľ

Kde iní žezlom vládli,
 On slovom panoval.
 Slovensko.
 Miesto, ktoré mu srdce vzalo.
 Márne sa o jeho lásku
 Dievčatko pokúšalo.

*Pre národ poslal ho Boh na tento svet.
Nie plakať, no šablou slova bdiť
Nad slobodou krajiny malej.
Tú jedinú milovať chcel stále,
Dnes nedá sa nestretnúť ho každý deň.
V knihách, v uspávanke babkinej,
V rozprávkach...
A ja viem, že
Práve on rozhodol o mojej prítomnosti.
Dýcham jeho odkaz, kladiem slová na papier a
... ďakujem.*

(Nikola Sochuliaková, 7. ročník ZŠ., Zákamenné)

Aj slávnostný program spojený s odovzdávaním cien oceneným účastníkom sa niesol v znamení tohto významného výročia.

Začal sa tradične – pri pamätníku Antona Bernoláka. Na úvod zaznela slovenská hymna v podaní speváckeho zboru Entea pod vedením dirigentky Mgr. Valovičovej. Po pietnom akte kladenia vencov zástupcami vyhlasovateľov a organizátorov súťaže nasledoval krátky program, v ktorom sa slovami Antona Bernoláka, veršami Ľudovíta Štúra a Pavla Országha Hviezdoslava prítomným prihovril herec a vysokoškolský pedagóg Juraj Sarvaš.

Slávnostný program však nevyvrcholil tak ako po minulé roky v budove Miestneho odboru Matice slovenskej v Nových Zámkoch, ale preniesol sa do miestneho Domu kultúry. V týchto reprezentačných priestoroch sa súťažiacim i ostatným účastníkom podujatia prihovorili predstavitelia Nitrianskeho samosprávneho kraja, mesta Nové Zámky, zástupcovia vyhlasovateľov a organizátorov súťaže. V podaní hercov Divadla Andreja Bagara v Nitre v dramatizovanom pásme o živote Ľudovíta Štúra odznali aj verše štúrovských básnikov Sama Chalupku, Janka Kráľa i Andreja Sládkoviča. Prijemný zážitok účastníkom podujatia poskytli aj členovia novozámockého folklórneho súboru Matičiarik.

Odovzdaním cien a slávnostným programom sa 23. ročník medzinárodnej súťaže *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko* zavŕšil a zároveň bol vyhlásený ďalší ročník už s číslom 24.

O dôstojný priebeh slávnostného vyhodnotenia súťaže sa zaslúžili pracovníci Miestneho odboru Matice slovenskej v Nových Zámkoch pod vedením predsedníčky Márie Malperovej.

Pre zahraničných účastníkov súťaže organizátori pripravili na Slovensku niekoľkodňový program. Tento rok sa vybrali do pôsobísk Ľudovíta Štúra – do Bratislavy i Modry a navštívili aj jaskyňu Driny.

Ministerstvo kultúry v spolupráci s organizátormi súťaže vydalo zborníček s ukážkami ocenených prác.

Poďakovanie a slová uznania organizátorom, vyhlasovateľom, sponzorom i všetkým tým, ktorí prispeli k úspešnému priebehu celého 23. ročníka súťaže *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*, najlepšie vyjadril vo svojom príhovore herec, recitátor a verný prívrženeц podujatia pán Juraj Sarvaš. Preto si na záver dovoľujeme poďakovať sa jeho slovami: „Ďakujem organizátorom, súťažiacim, učiteľom, trpezlivej porote, všetkým, ktorí sa akýmkoľvek spôsobom o vznik a udržiavanie tejto bohumilej súťaže pričínili i pričiňujú. Nech nás spája radosť z toho v srdciach našich.“

Dagmar Šimunová

Príhovor na slávnostnom vyhodnotení 23. ročníka súťaže Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko

Priatelia vzácní – malí, väčší, strední i tí najväčší, všetci priatelia krásneho, čistého, zvukomalebného slovenského slova!

Je taká krátka, dosť neznáma legenda o meste Nové Zámky. Za dávnych čias bol v tomto meste obchod s veľkým nápisom Predaj zámkov. I prišiel občan do obchodu a vraví mužovi za pultom:

- Prosím si malú zámku na kufrík.
- Nemáme, – vraví predavač.
- Tak si prosím väčšiu zámku na lodný kufor.
- Nemáme, – odpovedá predavač.

Kupujúci ešte trpezlivo vraví: – Tak mi dajte veľkú zámku na bránu domu.

– Nemáme, – znie odpoveď.

Kupujúci už podráždene vraví: – Tak prečo máte vôbec otvorené, keď nemáte zámky?

Predavač na to pokojne: – Preto máme otvorené, lebo nemáme zámku. Toľko legenda.

Nové Zámky nepotrebujú zámky, lebo sú otvorené pre všetkých dobrých ľudí. Len raz sa uzamkli pred dobyvačnými Turkami, ktorí plienili krajinu a boli by plienili ďalej i západné štáty Európy, keby udatní vojaci a tunajší ľudia neboli zastavili túto osmanskú hordu práve pred bránami svojho mesta. Hovorila o tom celá Európa a jej štáty tomuto hrdinskému mestu posielali ďakovné listy a dary.

Dnes o Nových Zámkoch hovorí celé Slovensko, lebo sa tu zišli malí, mladí i postarší na slávnostnom vyhlásení výsledkov 23. ročníka súťaže *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*. Ale hovorí sa o nich aj v Srbsku, Chorvátsku, Maďarsku, na Ukrajine a v Poľsku, ba aj v USA, všade, kde žijú Slováci, naši drahí rodáci, lebo svoje deti učia hovoriť po slovensky a mnohé z nich sa zúčastňujú na tomto užitočnom zápelení.

Pred 200 rokmi sa narodil génius nášho národa Ľudovít Štúr. Vo svojej básni *Rozlúčenie*, v ktorej ho matka vystríha, aby nešiel do boja s víchrom a burácaním živlov, odpovedá:

*Ó, slyším, matko, ten chechot vln divý,
Vidím ten balvan šklebúci,
Ale mňa tiahne, hľa, pohľad búrlivý
A z druhej strany hlas ľuboznejúci.*

Áno, taký bol. Nebál sa búrok, nebál sa chechotu nepriateľov ani ich vyhrážok, šiel, lebo ho volala vlasť, lebo ho volala slovenská reč ľuboznejúca, lebo ho volal ubiedený národ.

A pred 253 rokmi sa narodil ďalší génius slovenský, ktorý sa v tomto meste díva na nás niekoľko desiatok rokov – Anton Bernolák. Díva sa rozvážne, múdro. Z hôr oravských prišiel na nížinu, kde aj zložil kosti svoje. A veľký Hviezdoslav vraví:

*Ved' biedna je tá naša Orava:
namiesto chleba ušlo sa jej skaly,
zač potom je i celá boľavá,
jak pieseň ľudu trpko nad ňou žiali.
No, ak je prípustné, že zrovnáva
sa malé s veľkým, tak bez samochvály,
to bohatá i slávna, šťastná zem:
jej Slanica – toť, druhý Betlehem!
Bo tam zvrel prameň slovenského slova,
prúd bystrý, čistý – medu samotč
a hate, čo ich vek navrstvil znova,*

*v riečište preťal strieborný jak meč;
i ako kedys' dcéra Jairova,
precitla z mŕtvych, vzhliadla naša reč,
svit pozdravila v hrobe odomknutom:
pod čarodejným Bernoláka prútom!*

A ten veľký Hviezdoslav v inej básni opäť kričí:

*Bolo nám reč treba. Bo my nemí
narodili sa – či to babská úreč?
My nevedeli, že to zvuky sú:
čistý rým, obraz, cit, svetlo, akordy...*

*A prišiel muž s hromom na jazyku.
A za ním reč tvoriaca zúra:
sť'a černokňažník – odklial rodný hlas.
Blahá pamiatka Štúra!*

Nuž vzkriesme, oživme na chvíľu obidvoch, zatajme aj dych a počúvajme ich. Mladší Štúr nám vraví: – *Ďakujem ti, brat Anton, že si začal. Pochopil si, že reč treba národu. Vďaka za nadľudskú prácu hoci len na Slovári, kde si na 5014 stranách slovenskú reč dal na úroveň latinskej, českej, nemeckej, maďarskej. A naše pokračovanie na zveľaďovanie reči slovenskej odobril aj tvoj básnik, náš slovenský Homér Ján Hollý. Drahý Anton, kladiem kyticu k tvojmu pomníku tu v Nových Zámkoch.*

A starší Bernolák hovorí: – *Ludevít, brat môj rodný, vzdávam ti úctu a vďaka, že si pokračoval. Moja snaha tak nebola márna. A či jest vyššia v svete povinnosť než zachovať reč roditeľky – matky? Ju milovať, ctiť dedičný jak skvost, nimž ľza sa pýšiť v nedele a sviatky? A keď v nej národa tkvie nesmrtnosť i erb. Tá skrýva duchovné mu statky, vzdor priekom – vztekem lží a pomluvy. Aj hájiť ju jak truhlu úmluvy.*

A my sa teraz v tomto meste skláňame všetci nad vašou veľkosťou. I napriek svojej múdrosti všetko ste robili obetavo a s veľkou pokorou. Sľubujeme vám, že budeme mať naveky radi slovenčinu, aby znela čisto, spevavo po všetkých našich dolinách a horách, pri riekach, jazerách i žirnych poliach, po celom pôvabnom Slovensku.

Nové Zámky 4. júna 2015 – vo štvrtok ráno – za krásneho počasia.

Juraj Sarvaš

SPYTOVALI STE SA

O skloňovaní mien *Pavol* a *Karol*. – Pisateľka M. N. sa v liste adresovanom jazykovej poradni pýta, či existuje vysvetlenie, prečo sa pri skloňovaní mena *Pavol* hláska *o* vypúšťa, kým v mene *Karol* sa zachováva.

Mužské rodné meno *Pavol* s variantnou podobou *Pavel* má pôvod v latinskom mene *Paulus*. V nemčine má toto meno podobu *Paul*, vo francúzštine *Paul* [pól], v španielčine *Pablo*, v maďarčine *Pál*, v češtine *Pavel*. Hlások *o* (v mene *Pavol*) a *e* (v mene *Pavel*) v slovenčine fungujú ako vkladné samohlásky, ktoré pri skloňovaní vypadávajú: G *Pavla* – D *Pavlovi* – A *Pavla* – L *Pavlovi* – I *Pavlom*. Ide o vplyv latinčiny, kde v jednotlivých tvaroch N *Paulus* – G *Pauli* – D *Paulo* – A *Paulum* – V *Paule* – ablatív *Paulo* nie je samohláska *o* alebo *e* (pravda, tu nie sú samohlásky ani v základnom tvare *Paulus*).

Rodné meno *Karol* pochádza zo staronemeckého mena *Karl*. Zachovávanie vkladnej samohlásky *o* pri jeho skloňovaní (jednotlivé tvary sú: G *Karola* – D *Karlovi* – A *Karola* – L *Karlovi* – I *Karolom*) možno vysvetliť vplyvom latinskej podoby *Carolus*, gen. *Carola*, resp. maďarskej podoby *Károly* [károj]. Možno ešte doplniť, že v češtine pri skloňovaní mena *Karel* vkladná samohláska *e* vypadáva (G *Karla* – D *Karlovi* – A *Karla* – V *Karle* – L *Karlovi/Karlu* – I *Karlem*), čo môže byť ovplyvnené nemeckou podobou *Karl*.

Silvia Duchková

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (17)

V texte nadpísanom *Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka* pokračujeme v uverejňovaní slov, s ktorými sme sa v ostatných rokoch stretli najmä v odborných, ale čiastočne aj v publicistických textoch a ktoré nie sú v doterajších vydaniach KSSJ (viac o tom pozri v Kultúre slova, 2014, roč. 48, č. 1, s. 58).

prísev -u m. (slovo je už v SSJ) poľnohosp. prisiatie, prisievanie: *p. lúčnej miešanky, p. d'atelinotráv bezorbovým systémom; prerezanie trávniku s p-om trávového semena; prísevový* prid.: *p-á sejačka; p-é práce*

prisiať -seje -sejú dok. (slovo je už v SSJ) dodatočne zasieť: *p. trávovú zmes; poľnohosp. p. pásikovou alebo štrbinovou sejbou; nedok. prisievat'* -a -ajú (slovo je už v SSJ): *p. d'atelinu*

prispôsobiteľný prid. ktorý sa dá prispôbiť: *p. prsteň, p. paletový systém, p-á polička, p-á rúra; p. režim výpočtu trasy; inform. p-á pamäť; prispôsobiteľnosť* -i ž.: *p. organizačnej štruktúry spoločnosti, maximálna p. špecifickým podmienkam*

prítlačný prid. (slovo je už v SSJ) tech. ktorým sa tlačí na niečo: *p. kotúč, p. tanier spojky, p. valec, p-á lišta, p-é zariadenie; fyz. p-á sila*

prítlak -u m. odb. pritlačenie, pritláčanie: *p. stieračov, p. krídla okna; silný p. kefy; prítlakový* prid.: *manuálny p. systém; aerodynamická p-á sila*

privádzač -a D -u L -i mn. N a A -e m. neživ. (slovo je už v SSJ) **1.** vodohosp. potrubie privádzajúce vodu z vodného zdroja: *vodovodný p. 2.* dopr. cestná komunikácia umožňujúca spojenie diaľnice al. rýchlostnej cesty s cestami nižšej triedy: *diaľničný p., p. na rýchlostnú cestu*

príznakovosť -i ž. odb. vlastnosť toho, čo je príznakové: *stylistická p., expresívna p. prvkov vo výrazovej rovine; p. slovného spojenia*

proaktívny prid. vyznačujúci sa kladným vzťahom k aktivite; svedčiaci o tom: *p. človek; p. postoj, p-e myslenie; p. prístup k životu, p. prístup k ochrane životného prostredia, p-a komunikácia s klientom; proaktívne* prisl.:

p. orientovaný človek; proaktívnosť -i ž.: *p. konania; p. pri testovaní plánov proamerický* príd. (slovo je už v SSJ) naklonený Spojeným štátom americkým, americkej politike, americkému spôsobu života: *p. postoj, p. režim, p-á politika, p-á vláda, p-é názory; p. denník, p-é médiá; proamericky* prisl.: *p. orientovaná vláda; správať sa p.; proamerickosť* -i ž.: *p. krajiny*

produktovod -u mn. I -dmi m. odb. sieť potrubí na rozvádzanie produktov: *energetické p-y, p. do dunajského prístavu, ochranné pásmo p-u; produktovodný* príd.: *p. systém, p. komplex; p-á sieť; p-é potrubie*

proeurópsky príd. **1.** naklonený Európe, európskej politike, európskemu spôsobu života: *p. kurz, p. postoj, p-e zmyšľanie* **2.** naklonený Európskej únii, politike Európskej únie: *p. kandidát, p. poslanec, p. parlament, p-a politika, p-e strany; proeurópsky* prisl.: *p. orientovaná vláda; voliť p.; proeurópskosť* -i ž.: *demonštrovať svoju p.; p. Slovenska*

programovateľný príd. ktorý sa dá programovať: *p. regulátor, p. termostat, p. ventil, p-á klávesnica, p-á termostatická hlavica; programovateľne* prisl.: *p. dávkovať dezinfekčný prostriedok, p. riadiť teplotu miestností; programovateľnosť* -i ž.: *p. systému, p. tlačidiel*

prorodinný príd. ktorý je v prospech rodiny, podporujúci rodinu, naklonený rodine: *p. prístup, p-á orientácia, p-á politika, p-á výchova, p-é opatrenie; prorodinne* prisl.: *p. orientovaný zamestnávateľ, p. nastavená politika; prorodinnosť* -i ž.: *kritérium p-i*

proruský príd. naklonený Rusku, ruskej politike, ruskému spôsobu života: *p. postoj; p. novinár, p. separatista, p-á loby, p-á opozícia; p-á demonštrácia; proruský* prisl.: *p. orientovaná strana, p. zmyšľajúci človek; proruskosť* -i ž.: *p. ekonomiky, p. vlády*

protézový príd. (slovo je už v SSJ) týkajúci sa protézy, vzťahujúci sa na protézu: *p. prístroj; p. systém; p. kolenový kĺb, p-é chodidlá*

protibežný príd. (slovo je už v SSJ) pohybujúci sa proti zvyčajnému smeru: *p. pohybový systém; dvojvalcový p. motor, p-á pila, p-á turbína; p. závit; p. spôsob frézovania; p-á rotácia; protibežne* prisl. (slovo je už v SSJ): *p. rotujúce ozubené kotúče, p. pracujúce piesty; protibežnosť* -i ž.: *p. dvoch vrtúl*

protierózny príd. zacielený proti erózii: *p. účinok, p. činiteľ, p-a ochrana pôdy, p-e opatrenie; p-e rohože; protierózne* prisl.: *p. zabezpečovať cesty, p. chrániť pôdu*

protikolízny príd. určený na zabránenie kolízii: *p. systém, p-a zábrana, p-a ochrana, p-e zariadenie*

protikorupčný príd. zacielený proti korupcii; určený na odhalenie korupcie: *p. zákon, p. program, p-á kampaň, p-á politika, p-é opatrenia; p-é iniciatívy; p. úrad, p-á jednotka; protikorupčne* prisl.: *p. orientované aktivity; správať sa p.; protikorupčnosť* -i ž.: *p. zákona, p. prostredia*

protikresťanský príd. (slovo je už v SSJ) ktorý je zacielený proti kresťanstvu a jeho názorom: *p. režim; p. boj, p. štýl života, p-á propaganda, p-á politika; p. spis; protikresťanský* prisl.: *p. motivované násilie, p. orientovaný jav; protikresťanskosť* -i ž.: *p. nacizmu*

protimrazový príd. ktorý slúži na zabránenie pôsobenia mrazu: *p-á ochrana, p-é opatrenia, p. systém; p. prostriedok, p. termostat; p-á prísada do betónu; protimrazovo* prisl.: *p. chránený vykurovací okruh; chemikália pôsobí p.*

protioderový príd. určený na zabránenie odierania: *ochranný p. obal, p-á prísada do oleja, p-á zmes; tvrdená p-á vrstva*

protiodkvapkávací príd. ktorý zabráňuje odkvapkávaniu: *p. systém, p. ventil, p-ia funkcia*

protiopatrenie -ia s. (slovo je už v SSJ) opatrenie namierené proti niečomu, odvetné opatrenie: *účinné p., zákonné p.; polícia chystá tvrdé p.*

protipenivostný príd. ktorý zabráňuje penivosti; svedčiaci o tom: *p-á prísada, p-á funkcia, p-é vlastnosti; p. efekt*

protipenový príd. ktorý slúži na zamedzenie vzniku peny: *p. prostriedok, p. systém, p-á emulzia, p-á látka; protipenovo* prisl.: *materiál pôsobí silno p.*

protiponorkový príd. (slovo je už v SSJ) určený na boj a ochranu proti ponorkám: *p. boj, p. torpédoborec, p-á fregata, p-á mína, p-é zbrane*

protiprievanový príd. určený na zabránenie prievanu: *p. kryt, p. štít, p. tunel, p. uzáver, p. záves, p-á sieť, p-á stena*

protirasistický príd. (slovo je už v SSJ) ktorý odmieta rasizmus: *p. aktivista, p. film, p-é hnutie, p. postoj, p. zákon, p-á demonštrácia, p-á kampaň; protirasistický* prisl.: *p. zamerané organizácie, p. orientovaný song*

protišliapací príd. ktorý vykonáva svoju funkciu proti zvyčajnému smeru šliapania: *p-ia brzda* (nožná brzda na bicykli)

protivýbuchový príd. ktorý zabráňuje výbuchu: *p. ventil, p. systém, p-á prevencia, p-é opatrenia*

protizápalový príd. (slovo je už v SSJ) ktorý pôsobí proti zápalu, ktorý zabráňuje vzniku zápalu: *p. liek, p. krém, p. sprej, p-á masť, p. bylinkový čaj; p. účinok, p-á kúra*

protizát'az -e -í ž. odb. zát'az pôsobiaci proti inej zát'aži: *hmotnosť p-e, skúšky s p-ou, spájacia reťaz krídla dverí s p-ou*; **protizát'azový** príd.: *p. systém*

protizávažie -ia s. (slovo je už v SSJ) odb. závažie, ktoré znižuje vplyv zát'aže obyč. na opačnej strane niečoho: *posuvné p., prídavné p., odnímateľné p.; oceľové p.; páka s p-ím*

prúdnic -e -nic ž. (slovo je už v SSJ) **1.** odb. myslená čiara určujúca smer prúdenia tekutiny al. vzduchu; *vodohosp. p. toku* spojnica miest s najväčšou povrchovou rýchlosťou prúdenia vody v toku **2.** obyč. kužeľovitá rúra pripájaná na hadicu, z ktorej prúdi voda: *požiarna p., rozprašovacia p., penotvorná p.*; **prúdnicový** príd. (slovo je už v SSJ): *p. tvar; p-á karoséria; p. zavlažovač, postrekovacia p-á pištoľ*

pružienka -y -nok ž. text., obuv. pružná plochá šnúra často na obrubovanie, pružný pásik: *ozdobná p.*; *v páse je všitá p.*; *obuv s p-ou, tenisky s p-ou* **pružiť** nedok. tlmiť nárazy, perovať: *trampolína p-i, sedadlo dobre p-i; podklad nesmie p.; pružinové matrace dostatočne p-ia*

prvolezec -zca m. (slovo je už v SSJ) šport. horolezec, ktorý lezie ako prvý: *istenie p-a; p. musí zapnúť všetky istenia*; *pren. publ. kto sa niečomu venuje ako prvý, priekopník: bol p-om pri popularizácii džezu*; **prvolezkyňa** -ne -kýň ž.; **prvolezecký** príd.: *p. výstup; p. pokus, p-á úloha výskumníka*

prvorepublikový príd. týkajúci sa obdobia prvej Československej republiky (v r. 1918 až 1938): *p. politik, p. spisovateľ, p-á armáda, p-é filmy*

psychofyzika -y ž. (slovo je už v SSJ) psych. vedný odbor skúmajúci vzťah medzi fyzickými podnetmi a psychickým obsahom; **psychofyzický** príd. (slovo je už v SSJ): *p. rozvoj osobnosti, p-é zdravie človeka; p-é cvičenia*

psychopatológia -ie ž. (slovo je už v SSJ) psych. vedný odbor skúmajúci príčiny chorobných zmien ľudskej psychiky: *p. osobnosti; kriminálna p.*; **psychopatológ** -a mn. -ovia m. odborník v psychopatológii; **psychopatologička** -y -čiek ž.; **psychopatologický** príd. (slovo je už v SSJ): *p. stav, p. symptóm, p-é prejavy u detí*

púdrový príd. **1.** súvisiaci s púdom; obsahujúci púder: *p. gél, p. mejkap, p. sprej*, **2.** ktorý má vlastnosti púdrov: *p-á farba, p-á vôňa, šaty v p-ých odtieňoch*

puklinovitý príd. ktorý má podobu pukliny: *p. charakter jaskyne, p. vchod jaskyne, p-á priepasť*; **puklinovitosť** -i ž.: *p. horninového prostredia*

puklinový príd. súvisiaci s puklinou: *p. priestor*; *p. prameň vyvierajúci z pukliny; p-á jaskyňa, p-á chodba*; **puklinovosť** -i ž.: *p. skalného masívu*

Matej Považaj

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300